

AKADEMİ MECMÛASI

Ömer Fâruk Akün

Sâmiha Ayverdi

N. Sâmi Banarlı

F. Nâfiz Çamlıbel

İbrâhim Âgâh Çubukçu

M. Uğur Derman

Cemil Meriç

Cahid Öney

Mustafa Tahralı

Rızâ Ümit

Turan Yazgan

Kitaplar :

Münir Atalar

Yıl : 5

Nisan 1976

Sayı : 2

AKADEMİ MECMUASI

Yıl : 5

Nisan 1976

Sayı : 2

Mecmûamızdaki yazılar kaynak gösterilerek iktibas edilebilir.

Kubbealtı Akademi Mecmûası, üç ayda bir çıkar, akademik mecmûadır.

Sahibi : Kubbealtı Cemiyeti adına İdare Heyeti Başkanı : İlhan Ayverdi, Yazı İşleri Müdürü : Ayşe Özden

Fiatı 10 T.L., yıllık abone bedeli 40 T.L. dir. Dış ülkeler için abone bedeline posta ücreti ilâve edilir: Her sayının ücreti, Avrupa için 350 krş. Amerika için 10 lira 25 krş. tur. (Abonelerin, değişen adreslerini bildirmeleri ricâ olunur.) İlan ve reklâm, milli kültürümüze hizmet eden müesseselerden alınır; tam sahife 1500, yarım sahife 800 liradır.

Adres : Çarşıkapı, Yeniçeriler Caddesi, No. 81 İstanbul; P.K. 107 —
Beyazıt. Tel. 22 95 17

Basıldığı yer: BAHA MATBAASI

İÇİNDEKİLER

	Sahife
Hazin Bir Gaflet Örneği	Sâmiha Ayverdi 5
Yahyâ Kemâl'le Konuşmalar	N. Sâmi Banarlı 12
Osmanlı Târîhi Karşısında Yahyâ Kemâl'in Şiiri	Prof. Dr. Ömer Faruk Akün 13
İsimsiz Kıt'alar	F. Nâfiz Çamlıbel 35
Batı'nın Son Armağanı: Anarşi	Cemil Meriç 36
Sultan Fâtih'in Gazelini Terbi'	Mustafa Tahralı 56
Mehmed Âkif'den Mektuplar	M. Uğur Derman 57
Yakarış	Rızâ Ümit 60
Sosyal-Güvenlik	Doç. Dr. Turan Yazgan 62
Can Kurban	İbrâhim Âgâh Çubukçu 70
Beyitler	Dr. Cahid Öney 71
Kubbealtı Akademik Seminerleri Nisan 1976 Programı	72
Kitaplar	Münir Atalar 73

HAZİN BİR GAFLET ÖRNEĞİ

Sâmiha AYVERDİ

İnsanoğlu karşısında el bağladığı, önünde diz çöktüğü, başını kaldırıp yüzüne bakmaktan çekindiği, söz söylerken dilinin dolastığı kimselerin arkasından da aynı hürmeti gösterir mi? Hele o kimse, dünyâdan el etek çekmiş, aradaki korku ve yâ menfaat bağları kalmamışsa, bir zamanlar karşısında eğilip bükülen adamın, iğne değmiş bir balon gibi sönüvermesi ne hazin...

Sene: 1966.

Gentile Bellini'nin yapıp, gafletimizin yâd ellere mâl ettiği İkinci Sultan Mehmed'in portresini görmek için günlerdir uğraşıyorum. İngilizler'e soruyorum, bilmiyorlar. Türkler'e soruyorum, haberleri dahî yok... National Gallery'nin salonlarında, üçüncü dördüncü derecede ressamların ve şahısların tablolarına tek duvar tahsis edilmiş, pano olarak teşhir edilmelerine imkân verilmiş. Fakat İstanbul Fâtîhi'nin, Bellini tarafından yapılmış portresinin binâ içindeki mevcûdiyetinden habersizler. Araştırmamda yalnız değilim. Uzun senelerdir Londra' da bulunan bir Türk hanım ile bir doktor ve hâlâ, Britanya

İmparatorluğu'nun târîh sahîfelerine gömülmüş millî gurûruna sâhip çıkma gayreti içinde bulunan genç bir İngiliz mimar da var. Talebelik senelerinde müze içinde çok çalıştığı, buna rağmen böyle bir tablonun mevcûdiyetinden haberi olmadığını, yarı utanç, yarı öfke ile ifâde ederek, büyük küçük ayırmadan vazîfeli memurlara soruyor. Defterler, kataloğlar karıştırılıyor, suâle muhâtap olan her alâkalının yüzünde, bilmemelikten gelme üzüntüden ziyâde, "değer mi?" diyen bir kayıtsızlık var.

Değer... Hem de nasıl değer?..

Zîrâ Fâtîh, zamânı aşmış bir devlet adamı ve kendini aşmış bir fikir ve îman ulusudur. Pek az hükümdâra nasip olan bir zihnî ve rûhî terbiye potası içinde pişip kaynamış ve nihâyet kabını taşarak, bir çağın karanlığını yırtıp yeni bir çağın kapılarını açmıştır.

Devrinin en kudretli ilim ve fikir adamlarının önünde diz çöküp dirsek çürütürken, fazla olarak bizanslı ve italyalı hocalardan da bilgisine bilgi katan genç şehzâdenin en büyük tâlihi, İkinci Sultan Murad gibi bir edip, cengâver ve îman ulusu babanın, uyanık ve şuurlu gözcülüğü altında yetişmiş olmasıdır.

Askerî kâbiliyetinin gelişmesinde vezir Şihâbeddin Paşa ve Zağnos Paşa gibi namlı kumandanların hizmetleri büyükse de, asıl dillere destan idâre ve devletçilik anlayışıyla berâber militer sevk ve idâre dehâsı kendisini çocuk yaşında seferlere iştirak ettiren babasının himmeti ile inkişaf etmiştir.

İşte bu dört başından sağlama alınmış genç hükümdar da, Osmanlı tahtının sâhibi olunca, prensip, yânî kılınçla kalemin müşterek dâveti kendisini nereye çağırmissa oraya gitmiş; nerede durması lâzım gelmişse oradan ileri geçmeyerek, memleketi, tabîî hudutlarının dışına çıkarmamak; kiyâsetini göstermiştir.

Etrâfındaki kudretli müşâvir ve yardımcılar kadrosu ile Manisa Sancak Beyliği tahtını bir devletçilik lâboratuvarı ola-

rak kullanmış bulunan genç şehzâde, âkıbet, ayağı Osmanlı tah-tına basar olup da Anadolu ile Rumeli arasını kesen Bizans duvarını kaldırma kararı ile Boğazkesen Hisarı'nı yaptırırken, bu teşebbüsü protesto eden Bizans elçisine: "Kudretimin eriştiği noktaya, ecdâdımın hayalleri bile ulaşmamıştır" diyebilecek zirvede olduğunu dünyâya haber veren adamdır.

İstanbul gibi İslâm'ın kızıl elmasını avucu içine alarak bu "Feth-i mübin" yüzünden "Fâtih" ünvanını kazanan genç hükümdârın sefer ve zafer halkaları, Türk târihinde tesâdüfler ve kolaylıklarla elde edilmiş cenkler değildir. Aksine, hemen hepsi de, insan üstü bir gayret, azim ve şuurlu bir planla halka halka kenetli bir zincir teşkil etmiştir.

Onun için de genç hükümdârın seferleri bütünüyle, bir ideoloji damgası taşır. Fâtih Sultan Mehmed'in hiç bir cenge, mâcerâ, inat ve intikam kaygusuyla çıkmamış olması, yekpâre ve çatlaksız bir ideâl peşinde hareket edişinin târihi ve sâdik şahididir.

İstanbul'u fethetmekle Anadolu ve Rumeli'yi birbirine bağlayıp, böylece de "Feth-i mübin"i gerçekleştirmek sûretiyle bir iman borcunu yerine getirmek nasıl bir ideoloji seferi idi ise, Anadolu'yu tek merkez etrafında toplamak azmi ile açılan Karaman ve İsfendiyâr seferleri de yine Türk birliği adına girişilmiş muharebelerdir.

Osmanlı târihinde ilk defâ gözünü İslâv tehlikesi üzerine çeviren hükümdârın, Karadeniz sâhillerini Türk toprakları hâline getirme kararı, Kırım'a donanma göndermesi, Kefe'yi, Enez'i fethetmesi, Sırbistan seferleri, Adalar Denizi'nin şimalindeki adaları zaptı, Boğdan prensliği, Mora'daki Paleolog prensliği, Macaristan kral nâibi Hunyadi Yanoş'un ölümü ile neticelenen Belgrad kuşatması, giriştiği çetin savaşlardan bir kaçıdır.

İcabettikçe yüzünü Anadolu'nun bütünlenmesine çevirmek yolundaki gayretlerinden, Amasra'nın cenevizlilerin elinden alınması, Trabzon'daki Rum imparatorluğunun ortadan kaldırılması, Midilli'nin fethi, Bosna ve Arnavutluk seferleri, nihâyet Türk gücünün gelip Venedik'e dayanmış olması, Avrupa'

nın çıldırırçasına dehşete düşmesine sebep olan ve hepsi de zafer ile biten Türk seferleriydi.

Ne ki Bizans devri idâresinin çileleri iliklerine işlemiş ve nedikliler, ayak sesleri duyulan Osmanlı istilâ ve hâkimiyetinden pek de ürkmüyorlardı. Zîrâ Türk patronajı altına girmiş kavimlerin vicdânî, iktisâdî ve içtimâî huzur ve istiklâl-leri, onları böyle bir istilâyâ hissen ve fikren hazırlamış bile bulunuyordu.

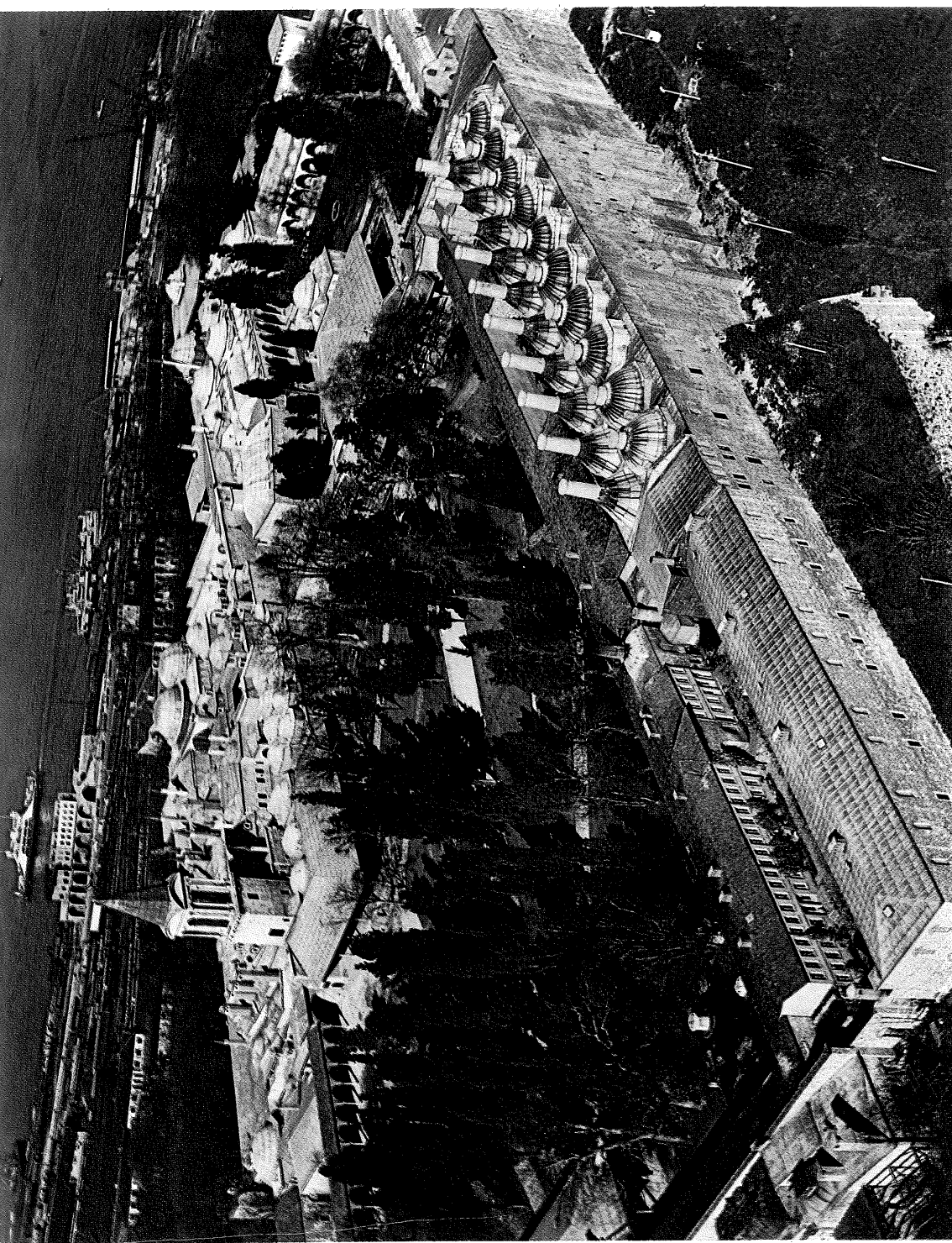
Bizans 1204 târihinde, baba oğul Komnenos'ların kanlı taht mücadelelerine sahne olduğu sırada, Şarkî Roma'ya dost sıfatıyla karadan ve denizden gelen Haçlı Orduları bu mücadeleden faydalanarak ele geçirdikleri ülkede, vahşet, zulüm ve hayâsızlıklarıyla hristiyanlık âleminin yüzüne silinmez bir leke sürmüşlerdi. Şeref ve nâmus sözü vermiş olan bu Haçlı Orduları tarafından şerefi ve nâmusu ayaklar altına alınan Bizans 1261 yılına kadar Lâtin işgâlinde, perişanlıktan perişanlığa düşmüş, yakılmış soyulmuş, kana bulanmıştı. Ama Türk istilâ ordularının ele geçirdikleri hiçbir ülkeden, Bizans'ın Lâtinler elinden çektiği ızdırap sesleri duyulmadığını bütün komşu devletler bilmekteydi.

İkinci Sultan Mehmed'in yıktığı Pontus devleti de bu haçlı zulmünden kaçarak Trabzon'a sığınmış müstakıl bir devlettir. İşte genç pâdişâhın ortadan kaldırdığı devletlerden biri de, Türk toprakları arasına kılçık gibi girmiş olan bu Bizans ar-
tı David Komnenos saltanatı idi.

Fâtih devrinin akıncı beylerinin mâiyetlerindeki büyük kuvvetlerle girdikleri memleketlerden getirdikleri varlık ve dirlikle berâber, orduların işlerini kolaylaştırdıklarını da unutmamak lâzımdır.

Mihaloğlu Gâzî Ali Bey, Malkoçoğlu Bâlî Bey, İskender Paşa gibi akıncı beylerinin idârelerindeki kuvvetler, bir yandan Polonya'yı, Venedik'i vururken, bir yandan da Alpleri aşırıp Bavyera tarafına yaptıkları otuzbeş kırk bin kişi ile yürüyüşler, önlerine katıp memlekete getirdikleri esir ve doyumluk-

larla biten bütün bu akınlar, Avrupa devletlerinin hem hızını kesmiş, hem menfaatlerini altüst etmişti.

Fâtih Sultan Mehmed'in dünyâyâ parmak ısırtan kudreti, hesaplaştığı devletlerle dâimâ tek başına mücâdele edip mu-zaffer olmuş bulunmasıdır.

Başta Venedik, Macaristan, Polonya, Almanya İmparatorluğu olmak üzere, bu devletler henüz İtalyan birliği kurulmamış olduğu için, her biri birer müstakıl devlet olan Papalık, Burgonya, Floransa, Milâno, Savoie, Modena, Ferrara, Siena, Toronto, Lucca, Pizza, Genova gibi elele vermiş büyük küçük kiralık, prenslik, dükalık ve cumhûriyetlerden başka Rodos şövalyeleri ve Arnavutluk idi.

Netîce olarak, Fâtih Sultan Mehmed'in otuz senelik hükümdarlık devrinin askerî blâncosu yapılmak istenirse, Türk hudutları içine aldığı devletlerin yekûnu, beşi müslüman, on ikisi hrıstiyan onyedi devlet olarak karşımıza çıkar.

Bu onyedi devletin ikisi imparatorluk, dördü krallık, altısı prenslik ve dükalıktır.

Milliyetlerine göre sınıflandırıldığı takdirde de hükümdârın, dört İtalyan, üç Rum, dört Türk, üç Tatar-Türk, bir Ulah, bir Arnavut ülkesini fethetmiş olduğunu görürüz.

İkinci Sultan Mehmed'in düşmanları yalnız haçlılar değildi. Şark'ta, Anadolu'nun istilâsını aklına koymuş kuvvetli rakip, Akkoyunlular'ın Bey'i Uzun Hasan'dı. Doğu'nun bu çakır pençe hükümdârı, şırmamış olmakta pek de haksız sayılmazdı. Zîrâ Karakoyunlular'ı da, Timur bakıyesini de itâati altına almakla, hırsı da, güveni de artmış ve sıranın Osmanlılar'a geldiğine karar vermişti.

Çelebi Sultan Mehmed'in kızı olan Nefise Sultan, Karaman hânedânına gelin gitmekle, ömrü boyu iki ateş arasında kalmış tâlihsiz bir kadındı. Öyleki gerek kocasının, gerek oğullarının Osmanlılar'la olan mücâdelesinde hep babasını, kardeşini ve yeğenlerini kıran kırana boğuşmakta görmek azâbı içinde yaşamıştı.

İşte şimdi de Akkoyunlular'ı Fâtih Sultan Mehmed aleyhine kışkırtan adam, Nefise Sultan'ın evlâtlarından Karamanoğlu Pir Mehmed Bey'di. Gerek Uzun Hasan, gerek Mehmed Bey genç Fâtih'e öylesine diş bilemekte idiler ki Osmanlı'yı Anadolu'dan sürüp çıkarmak gayretinde haçlı devletlerle birleşmeye dahî her an hazır bulunuyorlardı.

Ama Uzun Hasan'ın beli, Otlukbeli savaşında bir daha doğrulmamak üzere İkinci Sultan Mehmed tarafından kırılınca, bu acı mağlûbiyetle köşesine çekilmek ve kendisini böyle bir mücâdeleye iten Pir Mehmed Bey'e bedduâ etmekten başka yapacak işi kalmadı.

Şark da, Garp da hizâyâ gelip susar olmuş, Kırım ise nihâyet Türk himâyesine girerek, Osmanlı orduları Moskova kapılarına gelip dayanmıştı.

Sonsuz zenginliğine, ticâret ve harp filolarının kudretine rağmen Venedik de dize gelmiş ve böylece Avrupa devletleri Osmanlılar'a karşı direnmenin faydasızlığına karar vermişlerdi. Ancak, müslüman türklüğün ebedî düşmanı papalık hâlâ dişlerini gıcırdatıyor ve haçlı devletleri, ileriki zamanların üstünde birlik ve berâberlik kurmaya çağırmaktan bıkip usanmıyordu.

İkinci Sultan Mehmed'in gözünden uzak olmayan bu alârm ve çan sesleriyle hristiyanlık âleminin kulaklarında uğuldayan bu dâvet pâdişâhı da bambaşka istikâmetlerde düşündürüyordu: Katolisizmin üçlü ve dağınık inancı karşısına tek Allah fikri demek olan tevhidi çıkarmak.

İşte bu gayret içinde Gedik Ahmed Paşa eliyle Otranto zapt edilerek kuvvetli bir kale yapıldı. İtalya'nın istilâsı için bundan açık bir hareket olamazdı.

Ne çâre ki Fâtih Sultan Mehmed yirmialtıncı seferinin ilk menzilinde hayâta vedâ etmemiş olsaydı, "Teslis ve Tevhid" inanışına müşterek bir alışveriş meydanı açmak ve iki ayrı anlayışın kurmuş olduğu medeniyetleri bir senteze erdirmek zaferini de kazanacaktı.

Pâdişâhın, Bizans'ı olsun, diğer ülkeleri olsun, fetihden maksadı, beşeriyeti tevhidci bir dünyâ nizâmı içine alıp "İlâ-yı kelimetullah" potası içerisinde birleştirmekti. Fakat ne yazık ki bir türlü soğumak bilmeyen haçlı kazanı, hep taassup ve kinle kaynayıp taşıyor ve müjdeli anlayışın üstüne akıp karartıyor ve söndürüyordu.

İşte bu anlı şanlı târih gerçeklerinden beş asır sonra, aradığımız tablo, olmazları oldurmuş ve karşısında dünyâyı dize getirmiş İkinci Sultan Mehmed'in portresi idi. National Gallery'nin memurları, hademeleri ve ekibimiz tarafından günlerce arana arana nihâyet bulundu.

Ama ne hazin ki, gafletimizin karanlık örtüsü altında yâd ellere kaçırılan bu eser, şimdi müzenin bodrum katında ve bir köşeye sıkıştırılmış olarak durmakta, böylece de, hâlâ gafletli alâkasızlığımızın devam etmekte olduğunu acı acı haber ver-mekteydi.

O günden bu güne büyük Britanya'nın saltanat merkezine Türk hâriciyesinden binlerce memur ve sayısız elçi gelip git-miştii ama, ne yazık ki hiç biri de şanlı cihangirin portresini, târihi değerine lâayık bir mahâlle yerleştirmek şerefine millî heyecan ve alâkasını gösterememiş olacak ki hiç kimse, onu, atılmış bulunduğu hücrâ köşesinden çekip çıkartmayı düşün-memiş, çıkartmak yolunda ise gene Türk hâriciyesi, ne devle-tinin haysiyet ve gurûrunu bir silâh ve ne de şahsî asabiyet ve ıztırâbını bir millî vazife ve borç olarak düşünebilmiştir.

NİHAD SÂMİ BANARLI'NIN KALEMİNDEN YAHYÂ KEMÂL'LE KONUŞMALAR

Bir Domuz Avı Hikâyesi

Park Otel

Çar Rusyası dağılmış... bir ihtilâl olmuş, tam sulh yapılacak zamandı. İngilizler, Fransızlar bizimle sulh yapmağa teşne idiler. Biz sulh istesek, çok şey verecekler, Vrangeli ordusuna yardım edeceklerdi; biz de cebhâne taşıyacaktık, hâdiselerden çıkmamız için bir mâzeret idi.

Câvid Bey alay ederek:

— Canım sen derdin ki, bizim hükûmet programsızdır. Bak, Rusya aleyhine harbe giriyorum, dedi; işte Rusya harap oldu. Demek ki hükûmet bahsi kazandı.

Ben de dedim ki:

— Bizim, Rusya'yı yere sermemiz Celâl Bey'in domuz avına benzedi:

Dâhiliye Nâzırı Celâl Bey Almanya'ya bir zirâat kongresine gitmiş; bir aralık tertiplenen bir sürgün avına iştirak etmiş; domuz ile karşılaşınca korkusundan kayalıklara tırmanırken silâhı patlamış ve domuz tesâdüfen tam can alacak noktastan vurulmuş.

Ama böyle avcı ile ava devam edilemez; sen Talât Paşa'ya söyle, işi tavında kessin.

OSMANLI TÂRİHİ KARŞISINDA

YAHYÂ KEMÂL'İN ŞİİRİ

Prof. Dr. Ömer Faruk AKÜN

Bu, Yahyâ Kemâl'in belki üzerinde en fazla söz sarfedilmiş, buna mukâbil zannedildiğinin aksine, lâıyık ile görülememiş bir yanından bahsetmek olacaktır. Yahyâ Kemâl'in şiirinde Osmanlı târihi mes'elesi, birbirinin tekrârı olmaktan ileri geçemeyen bir takım umûmî hükümlerden ibâret sığ hayranlıklar veyâ seviyesiz hücum ve inkârlarla eskitilmiş, çok çiğnenmiş bir mevzûdur. Şiirini ele alan kimse yoktur ki, onun târih sevgisine, Osmanlı târihine bağlılığına dokunmamış olsun. Osmanlı târihinin onun şiirinde bir ilham kaynağı olduğu, müsbet yâhud menfî zâviyelerden dâimâ tekrarlanmış, fakat bu târihin nasıl bir zihniyetle işlendiği, ne ölçüde yer aldığı ciheti hep gözden kaybedilmiştir.

İstanbul'un Fethi, Lâle Devri, Mohaç, Akıncı, Süleymâniye, İtrî, Barbaros, Yavuz Selim, Sâkî, İsmâil Dede, Mihrâbâd, Atık-Vâlide çeşitinde isim ve mevzûların telkîniyle, onun Osmanlı târihine alabildiğine açıldığı hayâl edilmiş, Kendi Gök Kubbemiz şâiri kimi kalemler tarafından bir Osmanlı şeh-nâmecisi gibi görülmüş ve görülmek istenmiştir. Kimi kafalarca göçmüş bir imparatorluk ve hânedan hayrânı bir Osmanlı şâiri olarak mahkûm edilmeğe çalışılmıştır.

Mevzûa artık girmiş bulunduğ u mahrek içinde bir şey ilâ-ve etmeyen bu umûmî kanâat ve düşüncelere karşı, Yahyâ Kemâl'in Osmanlı târihine açılışını şematik bir planda özünden kavramağa çalışan bir tahlil, bugüne kadar süregelmış zanların ötesinde, oldukça şaşırtıcı netîceler, pek farkedilmemiş taraflar ortaya koyacaktır.

Mes'eleye önce, Yahyâ Kemâl'in şiirinde Osmanlı târihi repertuarı nedir? suâlini vazetmekle girmeliyiz. Bu çerçevenin tesbîti, bizi vuzûha çıkaracak, kökleşmiş, kontrolsüz birtakım zanların üstünü daha başında çizecektir.

Osmanlı târihi, onun eserinde hangi devirleri ve hangi hükümdarları ile vardır? İşte, şimdiye kadar sorulmamış olan bu basit, fakat basit olduğı ölçüde aydınlatıcı soru ile mes'elenin başka bir görünüş kazandığı görülecektir.

Yahyâ Kemâl'in, türklüğün yeni bir coğrafyada ve yeni bir vatan şartları içinde en ileri ve en mânâlı târih safhasının başlangıcı olarak gördüğü 1071 Malazgirt zaferi ile açılan, Anadolu'da ve Anadolu'dan batıya doğru kök salış devri üzerinde — tefekküründe uzun uzadıya nazariyesini yaptığı hâlde — sâdece bir manzûme ve sayılı birkaç mısra ile duran şiiri, bu mâcerâ içinde asıl yeri Osmanlı Asırları'na verir.

“Bana dâir en yanlış görüşlerden biri, benim yalnız Osmanlı târihine hayran olduğumu ileri sürmek gibi hem yanlış, hem noksan iddialar”¹ diyen şâir, bizzat belirttiğı üzere, «İtrî» ve «Süleymâniye'de Bayram Sabahı» manzûmelerinde türklüğün yeni topraklardaki mâcerâsını Selçuk başlangıcından itibaren almakla berâber, Osmanlı çağından önceki devreyi fazla işlemiş değildir. Bu devreye âid tek müstakıl şiiri olan «Alp Aslan'ın Rûhuna Gazel»de “cedd-i ekber” Alp Arslan'ın târihi şahsiyetini — 1071'de başlattığı hareketin târihin akışı içindeki netîceleri yönünden — değerlendirmeye çalışırken:

¹ Yahyâ Kemâl bu sözleri, kendisi ile devamlı mülâkatları olan Nihad Sâmî Banarlı'ya «Süleymâniye'de Bayram Sabahı»nın gazetede kısım kısım neşre başlandığı sırada, 1957 Nisan'ındaki bir konuşmasında söyler (N. S. Banarlı, «Yahyâ Kemâl ve İman», Yahyâ Kemâl Enstitüsü Mecmûası, I, 1959, 28. s. ve «Süleymâniye'de Bayram Sabahı», İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü Dergisi, İstanbul, II, 1964, 25. s.

**On yılda vardı sâhil-i Kostantıniyye'ye
Yer yer vatan diyârını teshîr savleti**

diye, zaferden on sene sonra türklüğün İstanbul önüne gelmiş olması vak'asına birinci planda bir hâdise olarak temas etmesi, berâberinde taşıdığı bâzı ifşâlar bakımından, dikkat edilecek bir noktadır. İstanbul ile temâsın kuruluşunu, târihimize İstanbul'un girişini bir buud kazanış gibi düşünen şâir, başka şiirlerinde de Anadolu'da türklüğün Selçuk asırları üzerinde durmayarak hep Osmanlı asırlarına, bunda da İstanbul fethi sonrasına gelir:

**Geldikti bir zaman Sarı Saltık'la Asya'dan
Bir bir diyâr-ı Rûm'a dağıldık Sakarya'dan**

söyleyişi dışında, Yahyâ Kemâl'in mısırâlarında Anadolu'da türklüğün Osmanlı çağı öncesinden müşahhas levhalar bulmak mümkün olmuyor. Onun şiirini Selçuk asırlarına, Anadolu'da Türk oluşunun Erzurum, Sivas, Kayseri, Divriği, Alâiye, Konya gibi merhalelerinin mânevî ve mîmârî peyzajını hayâl ettirecek mısırâlara açılmış görmüyoruz. Selçuk mâneviyetinden Konya gibi bir büyük mihrâk bile onun şiirine mısırâ vermemiştir.

Osmanlı çağında da Büyük Fetih'den öncesi, onda genişçe bir ifâdeye dökülememiştir. Osman Gâzî, Orhan Gâzî ve Murâd-ı Hüdâvendigâr'ları ile Osmanlı devletinin kuruluş ve ilk fetihler devresi onun mısırâlarının aydınlığını görmüyor. Şiirinde Osmanlı kronolojisinden ilk yer alan vak'a Üsküb'ün fethi (1392)¹ ve kuruluşudur. Buna bağlı olarak, adı geçen ilk Os-

¹ İlk Osmanlı müverrihlerinin, hakkında belirli bir târih kaydetmeksizin umûmiyetle I. Bâyezid'in cülûsunu hemen takîb eden vukûât arasında yer verdikleri bu fethin yılı, başta Hammer olmak üzere, daha ziyâde 1389 olarak gösterilmiştir. Müverrih Âlî, Üsküb fethi'ni diğer târihçilerden ayrılarak I. Bâyezid'in cülûsunun üçüncü senesindeki vukûâtın sayar (*Kühû'l-ahbâr*, I, 79). O devre âid bir Sırp kitâbesinden Üsküb'ün fethi târihinin 6 Ocak 1392 şeklinde tesbit olunduğu belirtilmiştir (Fehim Bajraktarevic, *Üsküb*, *Encyclopédie de l'Islam*, IV, 1110). Yahyâ Kemâl de 1392 târihini kabûl ediyor (*Çocukluğum, Gençliğim, Siyâsî ve Edebî Hâtıralarım*, İstanbul 1973, 55. s.). Fetih, Bâyezid'in bu işe memur ettiği kumandanı Paşa Yiğit tarafından yapılmıştır.

manlı hükümdârı da, Yıldırım Bâyezid Hân'dır («Kaybolan Şehir»). Üsküb mevzûu Yıldırım Bâyezid'i, bitmemiş bir manzûmesinde bir kere daha onun mısralarına getirir. Yahyâ Kemâl Üçüncü Kosova diye adlandırdığı 1689 menkâbesinde düşman tehdidi karşısındaki Üsküb'ün Kırım Hân'ı tarafından büyük bir felâketten kurtarılışını anlatırken, bu ilk fâtihî yine anar:

Osmanlı sevgisiyle yetişmiş bu harb eri

Doldurdu Yıldırım Bâyezid'den boşalan yeri

Bunun ve «Kaybolan Şehir»deki iki mısralık zikri dışında Yıldırım Bâyezid devri ile ilgili bir de Niğbolu Zaferi'ne dâir bir beyti vardır. Ancak, 1906'da târihî şiir üzerinde başladığı ilk mısra denemelerinden biri olan, fakat yarım asırlık şiir hayatında daha geniş bir çerçeveye inkişaf edemeyen, bu beyitte Bâyezid Han, ismi ile görülmez. Çocukluğunu yaşadığı Üsküb'teki târihî hâtıraları ve buranın târih folklorunda baş isim olmaları dolayısı ile I. Murad yanında, küçük yaştan muhayyilesinde yer etmiş olan, II. Murad'ın da¹ herhangi bir sûretle isimlerine rastlanmadan, şiirinin târih kadrosu, hemen Fâtih devrine ulaşır. Söylemeliyiz ki, Yahyâ Kemâl'in şiirinde Osmanlı târihi ancak İstanbul Fethi devrinden itibaren asıl ağırlığını kazanır. İlk devrelerin zafer ve gazâlarının belirli bir akis bulamayışından başka, Osmanlılığın Büyük Fetih'ten önceki iki başşehri, Bursa ve Edirne de onun ilham çerçevesinin uzağında kalmıştır. «Üsküb ki Şar dağı'nda devâmıydı Bursa'nın» mısraı dışında, ilk Osmanlı fetihler çağının mâneviyetinin sindiği Bursa, târihî çevre ve peyzajı ile, Yahyâ Kemâl'in san'atında kendisinden bahsettirmez. Fetih öncesi, İstanbul'un şâirine âdetâ primitiv bir çağ gibi görünmüşçesine, onun şiirini kendisine cezbedememiştir. Târihimize İstanbul'un girişi devresi ile-

¹ Yahyâ Kemâl, Sultan Murâd-ı Hüdâvendigâr ve Murâd-ı Sâni'nin isim ve hâtıraları ile çocukluk zamânının karşılaşmalarını bilhassa işâret eder: N. S. Banarlı, **Yahyâ Kemâl'in Hâtıraları**, İstanbul 1960: «Anlattığı Hâtıralar», 25-26. s.; **Karanlıkta Uyanan Biri**, Dergâh, nr. 15, 20 Teşrinisânî 1921, 33. s.; **Yeni Mektep** (Çocukluğum, Gençliğim, Siyâsî ve Edebî Hâtıralarım), İstanbul 1973, 21. s.

dir ki onun mısraları Osmanlı asırları içindeki kanatlanışına başlar.

Büyük Fetih hâdisesiyle Fâtih devrine geçtiğimizde de ilk müşâhademiz şu olur: Bu devir Yahyâ Kemâl'in şiirinde Fâtih'in ismi olmadan vardır. Bu devri doğrudan doğruya kendi içinden veren eser hüviyeti ile yalnız «İstanbul'u Fetheden Yeniçeriye Gazel» ile «Gedik Ahmed Paşa'ya Gazel» i buluruz. Fetih mihveri etrâfında toplayabileceğimiz «İstanbul'un Fethini Gören Üsküdar», «Ok» ve «Mihriyâr» manzûmelerinde fetih, Fâtih devri içinden değil, sonraki asırlar, Yavuz Selim zamânı ve bugünkü günümüz içinden bir geriye bakış (retrospection) şeklinde görülür¹. Ne şaşırtıcıdır: Târih düşüncesinde bir mih-rak hâline gelen, muhayyilesini o kadar meşgûl eden Büyük Fe-tih hâdisesi Yahyâ Kemâl'in şiirinde geniş bir epopeye yükse-lememiştir. Bu mevzûun üzerinde dopdolu oluşu ile ilhâmı âde-tâ tıkanmış gibidir. İstanbul'un fethi için düşündüğü şiir bir türlü tamamlanamaz². Osmanlı târihinin mucize hâdisesi te-lâkki ettiği İstanbul Fethi'nin asıl kendi târihi çerçevesi içinde ifâdesi, şiirinde böylece bir gazelden: «İstanbul'u Fetheden Ye-niçeriye Gazel»den ibâret kalır.

¹ Bir kısmı ile Fetih hâdisesine temas ettiği hâlde bu dâire için-de göstermediğimiz «Koca Mustâpaşa» manzûmesi, Fethin doğrudan doğruya kendisini değil, neticelerinin tefsir ve mânâlandırılmasını ifâ-de eder. Bu bakımdan «Mihriyâr» manzûmesini dahî o dâireden çı-karıp bu şiirin safında mütâlaa etmek mümkündür.

² Ahmed Hamdi Tanpınar, "maalesef bitiremediği Fetih manzû-mesi" diye bahsettiği bu şiirin, onun hece veznini denediği devre âid olduğunu söylüyor (Yahyâ Kemâl, İstanbul 1962, 21. s.). Tanpınar manzûme hakkında ayrıca şu bilgiyi bize kazandırır: "Fetih man-zûmesinde ise hakikaten güzel şeyler vardı. Buna rağmen devam et-medi" (aynı yer). Öte yandan Abdülhak Şinâsi Hisar, «Sultan Fâ-tih'in İstanbul'a gelişi, girişi» diye adlandırdığı bir manzûmesini sayar (Yahyâ Kemâl'e Vedâ, İstanbul 1959, 43. s.). Bütün bu söylenenlere mukâbil, şâirin Yahyâ Kemâl Enstitüsü'ne intikal eden evrâkı arasında İstanbul Fethi'ne dâir bir şiire rastlanamamıştır. Bun-dan dolayı Yahyâ Kemâl'in bitmemiş şiirlerini toplayan — Enstitü'nün neşrettiği — kitapta böyle bir parça yer almaz. Bu bitmemiş şiirin bu-gün başka ellerde bulunduğuna hükmetmemiz gerekiyor.

1480 Otranto seferini anlatan «Gedik Ahmed Paşa'ya Gazel» ile Fâtih devri, Rumeli ve Anadolu'daki bir ömürlük gazâları ve yorgun hükümdârın meçhul bir seferin başında ölümüne göçüşü gibi çarpıcı başka levhaları ile görünmeden, Yahyâ Kemâl şiirinde nihâyet bulur.

Fetih sonrası kronolojisinde bu devirden sonra II. Bâyezid zamânını arayacak olursak bu, «Koca Mustâpaşa» manzûmesinde İstanbul Fethi'nin müstesnâ netîcelerinden birinin tecellisi olarak üzerinde durulan Koca Mustafa Paşa câmiinin inşası târihinin (1489) rastladığı devir olmak dolayısıyla, kendini hissettirecek belirli herhangi bir unsur olmaksızın, ancak nazârî planda mevcuttur.

Devirler ve hükümdarlar silsilesi içinde Yahyâ Kemâl'in şiirinde seyrini takip ettiğimiz Osmanlı târihi, Yavuz Sultan Selîm'e gelince büyük bir açılma gösterir, en zengin işlenişine ulaşır. Yavuz Sultan Selim onun şiirinde adı en çok anılan bir pâdişah olur; şâirin en büyük ve en geniş manzûmesinin merkezini teşkil etmek istisnâîliğini kazanır. «Selimnâme» adını verdiği bu âbidevî terkîb-i bend'de 1514, 1515, 1516, 1517 yıllarını dolduran gazâ ve seferleri ile Yavuz Selim ve “devr-i fütûhunun” zafer destânı yazılır. Bu yedi bendlik destânın son bendi, terkîb-i bend boyunca menkabeleri bir bir tâkib ve terennüm edilen hükümdâra bir mersiye'dir. Belirtmek yerinde olur ki, Yahyâ Kemâl ondan başka ne Fâtih, ne Kânûnî, hiçbir Osmanlı hükümdârına mersiye söylemiş değildir. Sayısı ve sınırlılığı edebiyat âleminde gözüktüğünden beri dâimâ söz konusu yapılmış mısralarından 140 tânesinin, yânî yetmiş beytinin, sâdece bu terkîb-i bend ile Yavuz Selim ve seferlerine tahsis edilmiş olduğunu düşünürsek, Yahyâ Kemâl'in şiirinde onun ne kadar istisnâî bir yeri bulunduğunu bir kere daha anlamış oluruz.

«Ok» manzûmesinde ise Selim, İstanbul Fethi'nden bir hâtıra ile birlikte alınan bir mevzûdur. Fethin ilk günlerinden bir gazâ yarısı taşıyan — kendi zamânında sübaşı olmuş — yaşlı bir yeniçeri ile konuşan, huzûrunda bir ihtiyar askerin en mâhir nişancı pâyesini kazandığı bir ok yarışması yapılan Yavuz Selim figürü bu manzûmeye hâkim olur. Yahyâ Kemâl,

edebiyâtımızın müstesnâ «Ezân-ı Muhammedî» şiirinde de Yavuz Sultan Selim'i târihî vazîfesinin yarıda kalışına esefle yâd eder:

**Sultan Selim-i evveli râmetmeyip ecel
Fethetmeliydi âlemi şân-î Muhammedî**

Bitmemiş şiirlerinden bâzılarının da:

**Giriyor şehre yağız bir atın üstünde zafer
Zırh-pûş, alnı açık, başta demirden miğfer**

gibi mısraları ile onun etrâfında döndüğünü biliyoruz ¹.

Yahyâ Kemâl'in şiirinde Kânûnî Sultan Süleyman devrine gelince, Fâtih Sultan Mehmed'de olduğu gibi burada da şaşırtıcı bir durumla karşı karşıya kalırız. Mohaç zaferi ile, Akıncıları ile, İstanbul'un bir tepesinde Süleymâniye Câmii'nin yaratılışı menkabeti ile devri bulunduğu hâlde, muhteşem Süleyman Hân'ın adı Yahyâ Kemâl'in şiirinde geçmez. Bitmemiş şiirlerinin mısraları arasında da, yarım asır — 46 sene — Osmanlı tahtında oturmuş, orduları ile fetihten fetihe koşmuş hükümdârın nâmına rastlanmıyor ². Süleymâniye Câmii'nin yapılış mâcerâsını anlatan mısralarında, İstanbul ufkuna azamet veren bu muazzam mîmârînin bânîsi sıfatı ile dahî ismi yer alamamıştır ³. İzâhını yapmak üzere tekrar döneceğimiz bu müşâhedeyi burada sâdece kaydedip geçiyoruz.

Osmanlı târihinin asırları ve çehreleri içinde, o târihi başlatan ve 600 seneden fazla süren bir çağa adını vermiş kurucusu dâhil, aralarında Murâd-ı Hüdâvendigâr, II. Murad olduğu hâlde, namlı fetihlerin, gazâların hükümdarlarından bahset-

¹ Abdülhak Şinâsi Hisar, **Yahyâ Kemâl'e Vedâ**, 39. s.

² 1689'da Rumeli'nin düştüğü düşman istilâsında büyük kurtarıcı rolü olan Kırım hanı Selim Giray hakkındaki manzûme müsveddelerinden birinde geçen:

Sultan Süleyman ordusunun hür davulları

mısraının Kânûnî ile ilgisinden bahsedilemez.

³ «Süleymâniye'de Bayram Sabahı»nın bir müsveddesinde görülebilen «Ne Süleyman'dı o asker, ne de mîmârî Sinan» şeklinde bir mısraî da, şâir sonra eler, kaldırır.

meyen Yahyâ Kemâl'in, Fâtih ve Kânûnî gibi gözlerini sefer çadırlarının altında hayâta kapamış, büyük zaferlerin, meydan savaşlarının sâhiplerinin adını şiirine geçirmeyen kalemi, II. Selim'e başlı başına bir manzûme tahsis edişi ile müşâhedelerimizde şaşırtıcı bir başka hâne daha açar.

«Selim-i Sâni'ye Gazel — Sene 982» başlığının Selimiye câmiinin tamamlanmasına, belki onun yanında II. Selim'in ölümlü târihine de dâir taşıdığı imâyâ rağmen, bu manzûmede sarıh kronoloji vukûâtı yerine, hazları ve eserleri ile bir devir anlatılıyor.

II. Selim'den III. Ahmed'e kadar olan süreden Yahyâ Kemâl'in şiirinde tek Osmanlı hükümdârına rastlanmıyor. II. Selim devrinden bu yana, Osmanlı târihinden şiirine girebilmiş yegâne menkabe, 1100 (1689)'da Niş'in elden çıkması felâketi peşi sıra Üsküb önlerine gelen düşmanı Kırım Hânı Selim Giray'ın Kaçanık'te yaman bir bozguna uğratarak Rumeli'de İmparatorluğu büyük bir tehlikeden kurtarışdır. Anne şehir Üsküb, içinde doğmuş büyümüş şâirin şiirine Osmanlı târihinden ilk hükümdar olarak nasıl Yıldırım Bâyezid'i getirmişse, bu defâ da, bu ilk fâtihinin hatırlanışı ile berâber, Gâzî Selim Giray gibi bir devletli kahramanı onun târih ilhâmına mâleder. «Gâzî Selim Giray — Sene 1100 Felâketi» ismini taşıyan ve tamamlanmamış birkaç müsvedde hâlinde kalan bu manzûmede — Yahyâ Kemâl'in «Üçüncü Kosova» adı verdiği — bu vak'a da, devrinde geçen ve Selim Giray'ın Edirne'de kendisiyle buluşup görüştüğü Sultan II. Süleyman'dan bahsedilmeden anılır¹.

Osmanlı târihi kronolojisi, Yahyâ Kemâl'in şiirinde 1689 vak'asından sonra doğrudan doğruya Lâle Devri'ne varır. Osmanlı târihi, bu gazâdan sonraki mevzûlarında, askerî menkabeleri terkederek sâdece «civil» mecrâda gözükmetedir.

Lâle Devri'nden önce arada XVII. asırdan bir simâ olarak İtrî vardır. Ancak, İtrî daha sonra belirteceğimiz üzere, bir as-

¹ Bununla berâber manzûmenin müsveddelerinden sâdece birinde görülen «Sultan Süleyman ordusunun hür davulları» mısraının II. Süleyman ile münâsebeti söylenebilir.

rın ve devrin bir adamı olmak yerine, bilâkis şahsiyeti her türlü zaman sınırını aşmış, evvel ve sonraki Türk asırlarının kendisinde akis bulduğu bir hüviyet olarak alındığından, şiirinde herhangi bir kronoloji durağında mutâlaa edilebilecek mevzû olmaktan çıkar.

Beş manzûmesinin etrâfında toplandığı Lâle Devri de, onun şiirinde Sultan III. Ahmed ve Sadrâzam İbrâhim Paşa'sızdır. Devrin sâhibi Üçüncü Ahmed'in adı bu beş şiirden ancak birinin («Sene 1140») son kısmındaki bir mısırda yer bulabilmiştir¹.

Osmanlı târihi kronolojisi Yahyâ Kemâl'in şiirinde Lâle Devri ile nihâyet bulur. Osmanlı asırlarının bundan sonrası, herhangi belirli bir hâdisesi ile onun şiirinde yoktur².

Kronolojik çerçevedeki yerlerine oturtarak yaptığımız bu tahlil sonunda görülen odur ki, Yahyâ Kemâl'in şiirinde Osmanlı târihinin hâdiseleri ve insanları, Yavuz Selim ve II. Selim hâriç, hükümdarlara bağlanmadan ve onlarla ilgi kurulmaksızın ele alınmaktadır. Hükümdarların devirlerine âid hâdiseler, onun şiirinde, o hükümdarlardan bahsedilmeksizin yer alır. Fâtih'in devri onda İstanbul'un Fethi ve Otranto seferi ile vardır; fakat devrinin bu hâdiseleri Fâtih'siz anlatılır; Moğaç zaferi ve Süleymâniye'si ile Kânûnî zamânı şiirindedir; ancak bu devir de Kânûnî olmamacasına geçer.

Osmanlı târihinin onun şiirinde yer almış vak'a ve şahsiyetlerini kronolojik kadroları içine yerleştirdiğimizde, berâberinde getirdiği netice ve gerçeklerle şöyle bir tablo karşımıza çıkıyor:

¹ Devrin birinci adamı İbrâhim Paşa, «Şerefâbâd»da ancak bir mısırân içindeki «huzûr-ı hazret-i dâmâd» telmihinin gölgesinde vardır.

² Taşındıkları «İsmâil Dede'nin Kâinâtı», «Üsküdar Vafında Gazel — Sene 1219», «Perestiş — Abdülmecid Devrinde Bir Güzele Gazel», «Mihrâbâd — Sene 1275» başlıkları ile III. Selim, II. Mahmud ve Abdülmecid çağlarının kadrosu içine girdikleri zannını verebilecek manzûmelerin muhteviyâtında, serlevhalarındaki bu kayıdlardan başka, onları bu devirlerle doğrudan doğruya ilgili kılabilecek en ufak bir unsur görülmez. İsimlerin düşündüğü kronolojik zamânı bunlarda bulmak ve hissetmek mümkün değildir. Kronoloji ile sınırlanmayacak muhteviyatları birçok devreye rahatça yakıştırılabilir.

Vak'a	Devrin Hükümdarı	Anılan Hükümdar	Şiirde başka insanlar	Şiirin adı
1392 Üsküb'ün fethi	I. Murad - I. Bâyezid	I. Bâyezid	Evlâd-ı Fâtihan	«Kaybolan Şehir» (Bir beyit)
1396 Niğbolu zaferi	I. Bâyezid	—	—	Bir beyit
1453 İstanbul'un fethi	II. Mehmed	—	Yeniçeri	«İstanbul'u Fetheden Yeniçeriye Gazel»
1453 İstanbul'un fethi	II. Mehmed	—	—	«İstanbul'un Fethini Gören Üsküdar»
1453 İstanbul'un fethi	II. Mehmed	—	I. Selim - İhtiyar Yeniçeri	«Ok»
1453 İstanbul'un fethi	II. Mehmed	—	XX. asırda bir Türk güzeli	«Mihriyâr»
1453 İstanbul'un fethi	II. Mehmed	—	—	«Rubâî» I
1453 İstanbul'un fethi	II. Mehmed	—	—	«Rubâî» II
1480 Otranto fethi	II. Mehmed	—	Gedik Ahmed Paşa	«Gedik Ahmed Paşa'ya Gazel»
1486 Koca Mustafa Paşa câmiinin inşâsı	II. Bâyezid	—	Vezir Mustafa Paşa	«Koca Mustâpaşa»
1514 Çaldıran zaferi	I. Selim	I. Selim	Üç Malkoçoğlu	«Selimnâme»
1515 Maraş - Kayseri fethi	I. Selim	I. Selim	—	«Selimnâme»
1516 Mercidâbık zaferi	I. Selim	I. Selim	—	«Selimnâme»
1517 Ridâniye zaferi	I. Selim	I. Selim	Sinan Paşa	«Selimnâme»
..... Ok yarışması	I. Selim	I. Selim	İstanbul fethine iştirak etmiş yeniçeri	«Ok»

Vak'a	Devrin Hükümdarı	Anılan hükümdar	Şiirde başka insanlar	Şiirin adı
1526 Mohaç zaferi	I. Süleyman	—	Akıncı Türk askerleri	«Mohaç Türküsü»
1550-1557 Süleymâniye'nin inşası	I. Süleyman	—	Bir Türk neferi	«Süleymâniye'de Bayram Sabahı»
1571 Kıbrıs'ın fethi	II. Selim	II. Selim	Şâir Yahyâ - Bâkî, ölmüş kardeşler, vezir	«Selim-i Sâni'ye Gazel» (Bir beyit)
1574 Selîmiye câmiinin tamamlanması	II. Selim	II. Selim	—	«Selim-i Sâni'ye Gazel» (Bir beyit)
1689 Kaçanik zaferi (Üçüncü Kosova savaşı)	II. Süleyman	—	Selim Giray - I. Bâyezid	«Gâzî Selim Giray»
1712 İtri	IV. Mehmed - II. Süleyman II. Ahmed - II. Mustafa III. Ahmed	—	—	«İtri»
1703-1730 Lâle Devri	III. Ahmed	—	Bir Türk güzeli	«Bir Sâkî»
1703-1730 Lâle Devri	III. Ahmed	—	Bir Türk güzeli	«Mükerrer Gazel»
1703-1730 Lâle Devri	III. Ahmed	—	Bir Türk güzeli	«Mâhurdan Gazel»
1703-1730 Lâle Devri	III. Ahmed	—	Bir Türk güzeli — Sadrâzam İbrâhim Paşa	«Şerefâbâd»
1703-1730 Lâle Devri	III. Ahmed	III. Ahmed	Bir Türk güzeli	«Sene 1140»

Bu tablo çarpıcı bir katiyetle göz önüne sermektedir ki: 600 yıllık bütün bir Osmanlı târihinden Yahyâ Kemâl'in şiirine ismi geçmiş, kendisinden bahsettirebilmiş topu topu dört hükümdar vardır. Bunlar içinde yalnız Yavuz Sultan Selim üzerinde geniş durulmuş, II. Selim'in ele alınışı bir gazel çerçevesi içinde kalmış, Yıldırım Bâyezid beyitlik zikirlerden öteye geçememiş, III. Ahmed'in ismi ise tek bir mısırâda yer bulabilmiştir.

Bu tablo gösterir ki: Yahyâ Kemâl'in şiiri Osmanlı târihi-ne ne hükümdar hükümdar takib eden manzum bir «Fihrist-i Şâhân-ı Âl-i Osman», ne de vak'a vak'a nakleden bir «Şehnâme-i Osmânî»dir. Yahyâ Kemâl'in târih manzûmeleri — I. Selim ve II. Selim hâriç — Osmanlı târihinden herhangi bir hükümdârı veyâ ona bağlı olarak bir devri terennüm etmek için kaleme alınmamıştır.

Osmanlı târihinden Yahyâ Kemâl'in üzerinde durup şiiri-ne tek başına bir konu yaptığı, kronolojide belli bir noktaya yerleştirilebilecek hâdise ve vak'alar sayılıdır: İstanbul'un Fethi, Otranto seferi, Çaldıran, Mercidâbık, Ridâniye zaferleri, Mohaç, «Üçüncü Kosova savaşı» dediği 1689 Kaçanık muzafferiyeti. Üsküb'ün fethi, Niğbolu seferi, Kıbrıs'ın fethi ise sâdece birer beyitlik zikirler çerçevesi içinde kalmıştır.

Mevzûunu bir kronoloji hâdisesi gibi almayan Lâle Devri şiirleri, devrin yaratıcısı Sultan III. Ahmed ve sadrâzam Dâmad İbrâhim Paşa, varlıkları ile hissedilmeksizin, sâdece — hüviyeti söylenmeyen — adsız bir güzelin etrâfında döner. Bunlar — içlerinde birinin «Sene 1140» adını taşımasına rağmen — bir vak'ayı değil, bir Sâdâbâd güzelinin şahsında bir devre hâkim zevkî, târihî bir çehre almış kadını tesis ederler.

Koca Mustafa Paşa câmii ile Süleymâniye câmii'nin inşası gibi askerî sâha dışındaki iki hâdise de kronolojik vukûât şeklinde naklolunmayıp millî târihin mânâlandırılması sûretinde ele alınmıştır.

Kendilerine başlı başına yer verilmiş müstesnâ birer târihî şahsiyet olarak gözükten Gedik Ahmed Paşa, Koca Mustafa Paşa, İtrî ve İsmâil Dede'lerde de esas gâye, onların bizzat

kendilerini anlatmak yerine, yaptıklarında millî târihin, Türk cemiyetinin rûhunun tecelli ve akislerini aramak olmuştur¹.

Yahyâ Kemâl'in şiirindeki târihî muhtevânın büyük bir kısmı mâhiyet itibâriyle kronolojide herhangi bir rakamın çerçevesi içine girebilecek, tek ve belirli bir hâdiseye ircâ edilebilecek bir işlenişte değildir. «Açık Deniz»de, «O Rüzgâr»da, «Akıncı»da, «Bir Tepeden»de terennüm edilen akınlar, fetihler belli bir târih yılında cereyan etmiş şu veyâ bu hâdiseler olmayıp, Osmanlı asırları içinde tekerrür ve devam eden bütün akın ve fetihlerin bir özü, bir muhassalasıdır. Yahyâ Kemâl bunlarda herhangi bir zamâna ve mekâna bağlanamayacak târihî muhassılayı, bir terkibi ifâde etmiştir.

«Süleymâniye'de Bayram Sabahı» ve «İtrî»de tek bir târihî hâdisenin ve sınırlı bir mekânın anlatılışı değil, bütün mâzinin geniş bir coğrafyada alabildiğine yayılışı vardır.

«Süleymâniye'de Bayram Sabahı»nda, Anadolu'nun en ucundan, Çaldıran'dan Budin'e kadar imparatorluk coğrafyası üzerinde adları, top dumanlarının dağıldığı geçmiş bayram sabahlarının hatırlanışı içinden bir bir anılan menkabeleri ile târihimizin baştan başa bir zafer paftası açılmış gibidir. Burada ard arda sayılan gazâ ve zaferleri zamanda tek bir devre, coğrafyada tek bir yere ve isme sığdırmak mümkün değildir.

«Eski Mûsıkî»de belirli bir çağ, sınırlı bir kronoloji yerine, bütün bir Osmanlı-Türk mûsıkî asırları ifâdesini bulur. «Koca Mustâpaşa»da Türk-Osmanlı mâzisi hâlden Fetih sonrasına, Fetih sonrasından hâle dört asırlık bir akışın içindedir.

«İsmâil Dede'nin Kâinâtı»nda ifâde edilen, III. Selim - Abdülmecid devirlerinin bir mûsıkî adamının bizzat şahsı yerine, asırlar içinde cemiyetimizin mâneviyet âlemlerine, diyoniziyak coşkunluklara açılan, Mevlânâ'dan hız almış mûsıkî neşvesidir.

Kendi ismini taşıyan manzûmede İtrî, içinde yettiği

¹ «Eski Mûsıkî»de de İtrî, Seyyid Nuh, Hâfız Post, "Vatan nasıl karışır mûsıkîyle, göstermiş" bir san'at neslini teşkil etmeleri ile değerlendirilirler.

Sultan IV. Mehmed, II. Süleyman, II. Ahmed, II. Mustafa, III. Ahmed devirlerinden herhangi birinin bir sîması olmak sıfatı ile değil, san'atında Budin'den Irak'a, Mısır'a kadar uzanan imparatorluk coğrafyası üzerinde bütün mânevî dünyâsı ve hayâtı ile kendisine kadar türklüğün yediyüz yıllık mâcerâsını toplayan bir Türk dehâsı olarak anlatılmıştır.

Artık söyleyebiliriz: Osmanlı târihi Yahyâ Kemâl'in şiirinde vak'aları ve mâzînin insanlarını, hükümdar ve ona bağlı kronolojik mihverler dışında, kollektif bir değer ölçüsü içinden alan bir zihniyetle mevcut olmuştur. Burada böylece, başta tekrar geleceğimizi haber verdiğimiz noktaya varıyoruz. Bu merhalede, zihnini hayâtının sonuna kadar yarım asırdır meşgûl etmiş, mucize dediği, Fetih hâdisesi ile Türk mîmârî dehâsının fetih değerinde olan Süleymâniye câmii hâdisesinin, onu meydana getiren insan bakımından ele alınışı üzerinde durmak, Yahyâ Kemâl'in şiirinde Osmanlı târihinin ifâdesine hâkim olan düşünceyi başlıca kilit noktalarında bir kere daha ve en açık şekilde görmek olacaktır.

Belirtmiştik: Taht'a çıkışından henüz 27 ay geçmişken, 21 yaşında, belki dünyâ târihinin en genç fâtihi olarak, asırlardan beri dıştan hiçbir kuvvet tarafından teslim alınamamış, 1123 yıllık koca Bizans'ın pâyitahtını fethedip Türk ve İslâm kılan, bu zaferi ile târihin kendisini Ortaçağ'a son veren cihangir sıfatı ile de selâmladığı Fâtihi Sultan Mehmed, Fetih üzerinde o kadar derinlemesine düşüncelere erişmiş olan Yahyâ Kemâl'in şiirinde, diğer zaferlerini bir tarafa bırakalım, İstanbul Fethi'nin sâhibi ve muzaffer kumandanı olmak hüviyeti ile olsun, yer almıyor. Onun şiirinde İstanbul Fethi'nin sâhibi o değil, doğrudan doğruya bir er, bir yeniçeridir. Yahyâ Kemâl'in kaleminde İstanbul Fethi'nin şiiri Fâtihi nâmına değil, onu yapan ordunun bir eri içindir: «İstanbul'u Fetheden Yeniçeri'ye Gazel»! «İstanbul'un Fethini Gören Üsküdar», «Ok», «Koca Mustâpaşa» manzûmeleri ve iki rubâîsi ile Fetih hâdisesine döndüğü zaman da Fâtihi, elde mevcut şiirlerine yine girmiyor¹. Buna mukâbil «İstanbul'u Fetheden Yeniçeri-

¹ Burada Abdülhak Şinâisi Hisar tarafından verilme «Sultan Fâtihi'nin İstanbul'a gelişi, girişi» diye bir manzûme başlığını unutmadı-

ri»deki er, «Ok» manzûmesinde Yavuz Selim devrine ermiş ihtiyar sübaşı'nın şahsında devam eder.

İstanbul'un Fethi'ni belirli isimler, şahıslar yerine bütün türklüğe, yâni bütün bir millî kolektiviteye mâl eden:

**Roma'nın şarkını fethettiğin andan sonra,
Yüce dağlar gibidir gördüğün iş, Türkoğlu!**

mısrâlarının delâletinde bir kere daha belirir ki,

**Ben hicret edip zamânımızdan yaşadım
İstanbul'u fethettiğimiz günlerde**

diyen Yahyâ Kemâl'in şiirinde Fetih vak'ası, hükümdârın, yâni belirli bir ferdiyetin sınırını çok aşan, ferdlere adsız ve meçhul kolektivitelerin, ordusu ile bütün Türk câmiâsının eseri olmak mânâsını kazanmıştır.

Osmanlı târihinin zaferleri ve eserleri ile büyük-işlerini¹ anonim plana, kolektifliğe ircâ eden görüş «Süleymâniye'de Bayram Sabahı»nda her türlü tesâdüfliğin ötesinde bir buud ve ifâdeye erişir. Süleymâniye Câmii dediğimiz vak'ada târihçilerin ve vesîkaların târihi şüphesiz bir açıklıkta bildirmektedir: Süleymâniye câmiinin bânisi, ismini aldığı Kânûnî Sultan Süleyman Hân, mîmârı da Sinan'dır. Bu büyük eseri belirli insanlara izâfe, yâni ferdiyetlere mâl eden böyle bir bilgi Yahyâ Kemâl'in şiirinde hükümdardan düşüyor. İstanbul Fethi nasıl, kolektiviteden adsız bir neferin eseri ise, Süleymâniye'yi asıl meydana getiren de ne Sultan Süleyman Hân-ı Kânûnî, ne de ser-mîmâr-ân-ı hassa Koca Sinan olmayıp adsız bir Türk eridir.

gımızı söyleyelim. Abdülhak Şinâsi'nin Yahyâ Kemâl'den hatırladığı târihi şiirleri sayarken bir manzûmeyi değişik adlarla ayrı ayrı eserlermiş gibi gösteren zikirlerindeki (Yahyâ Kemâl'e Vedâ, 43. s.) karışıklık ve müphemiyet dolayısıyla bu kayda ehemmiyet atfedemiyoruz. Bu, Ahmed Hamdi Tanpınar'ın bahsettiği, Yahyâ Kemâl Enstitüsü'ne intikal eden evrâkı arasında görülemeyen, —şimdi hangi elde olduğu meçhul — bitmemiş «Fetih» şiiri olabilir.

¹ Bu kelimeyi tana karşılığını göremediğimiz «meâsır» ile almanca «Leistung» kelimesi yerine kullanıyoruz.

Yahyâ Kemâl diyor ki:

Bir neferdir bu zafer mâbedinin mîmârı

Onun yaratıcısını, belirli isim ve şahsiyetleri ilgâ edip, adsız bir nefere ircâ eden Süleymâniye şâiri, manzûmede bu adsız nefer tasavvuruna yeniden dönerek, bu sefer cemâat arasında duran bir neferin şahsında aynı gerçeği arar. Onu, târih boyunca değişik sıfat ve rollerde tecellî etmiş tek bir cevherin temsilcisi olarak düşünür. Bu düşünüşte, Malazgird'den Anadolu Fethi'ne yürüyüp vatani kuran asker ile bu câmiinin bânisi, mîmârı aynı cevherin müşterek hadleri olur. Cevher ve öz bir olunca Süleymâniye'nin bânisi ve mîmârı ile içindeki nefer ayrı ayrı ferd ve varlıklar olmaktan çıkar. Yeni bir vatan kurmak için Malazgird'de târih sahnesinde gözükene ile, bu mâbedin bânisi, mîmârı ve şimdi de içindeki nefer bu cevherin sâdece birer tecellisidir¹. Demek ki Süleymâniye'nin bânisi ve mîmârı ile asıl yaratıcısı, şu veyâ bu adı taşıyan kimselerin ötesinde, bütün türklüğün temsilcisi o adsız neferde tecellî eden bu cevherdir.

**Ne kadar sâf idi sîmâsı bu mü'min neferin!
Kimdi? Bânisi mi, mîmârı mı ulvî eserin?
Tâ Malazgird ovasından yürüyen Türkoğlu
Bu nefer miydi?**

Görüyoruz ki Yahyâ Kemâl, Süleymâniye'nin gerek bânisini ve gerekse mîmârını belirli bir şahsiyetin isminde arama-

¹ Yahyâ Kemâl, şiirin senbol dünyâsından çıkıp Süleymâniye Câmiî'ni, Sinan - Süleyman hadleri içinde düşünürken de milliyetimizin ve târihi bir akışın mahsûlü olarak değerlendirir:

«Milliyetimizin en büyük âbidesi olan Süleymâniye'de kaderin her cihetten mehib ve güzel tecellisini görmemek muhâldir. Mîmârı, Sinan gibi bir dâhi kemâl yaşında olmasaydı bu eser vücut bulmazdı; lâkin bânisi Süleyman gibi fâtihi ve zengin bir pâdişah, o mîmâra, bir şâhseri yaratmanın, hudutsuz imkânlarını vermeseydi bu eser yine vücut bulmazdı. Genişleye genişleye, yüksele yüksele gitmiş uzun bir istilâ târihinin yine kemâl devrinde, bu san'at mucizesinin zuhur edişi de insanı ne kadar düşündürür» (Türk İstanbul, İstanbul, Yapı ve Kredi Bankası'nın X. Kuruluş Yıldönümü Hâtırası, İstanbul [1954], 35. s., Azîz İstanbul, İstanbul, 1964, 59. s.).

yıp, onun asıl yaratıcısı olarak bir kolektivitinin adsız temsilcisini görmek istemektedir.

Bu düşünce, bahis konusu görüşün, manzûmenin son hâline girmezden önceki bir ifâdesinde çok daha açık şekildedir:

**Ne Süleyman'dı o asker, ne de mîmârı Sinan
Tâ Malazgird önünde yürüyen sarp insan
Bu hayâletti, evet O'ydu yüzünden belli ¹**

Manzûmenin son şeklinde kolektifleştirme zihniyeti o raddeye varmıştır ki, bânî olarak yalnız Kânûnî Süleyman değil, câmiin yaratıcısı Koca Sinan bile aradan silinir.

Şiirin üzerinde durduğumuz bu düşünceye bir başlangıç olan kısmında da Süleymâniye'yi gerçek sâhasına çıkaran müessir, Sultan Süleymân'ın, yânî bir ferdin irâdesi olmak yerine, bütün bir milletin kolektif arzûsu olarak kabul edilir:

**Ordu milletlerin en çok döğüşen, en sarpi
Adamış sevdiği Allâhına bir böyle yapı.
En güzel mâbedi olsun diye en son dînin
Budur öz şekli hayâl ettiği mîmârînin
Görebilsin diye sonsuzluğu her yerden iyi,
Seçmiş İstanbul'un ufkunda bu kudsî tepeyi**

Bu düşünüşte diğer bir cepheden de Süleymâniye, serdârından mîmârına, işcisine ve askerine kadar bir kolektivitenin elbirliği ile ortaya koyduğu bir eser olarak görülüyor:

**Taşımış harcını gâzîleri, serdârıyla,
Taşı yenmiş nice bin işcisi, mîmârıyla**

Yahyâ Kemâl'in bu büyük mîmârî eseri belirli ferdiyetlerin ötesinde millet kolektivitesine mâletme düşüncesi, târimizde bir başka yerde de örneğini bulur. Hükümdârından neferine kadar hep birlikte bir kolektivite hâlinde mîmârî eser ortaya çıkarma hâdisesini Yahyâ Kemâl, Süleymâniye'den çok önce Rumeli Hisarı'nın inşâatında müşâhede eder.

¹ Nihad Sâmî Banarlı, Süleymâniye'de Bayram Sabahı, İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü Dergisi, II. 1964, 22. s.

«Süleymânîye'de Bayram Sabahı»ndaki düşüncenin başlangıcını teşkil eden bu müşâhedeye yazılarında tekrar, tekrar dönmektedir: «Fâtih bütün paşalarıyla, beyleriyle, ağalarıyla, mîmar-başlılarıyla, işçileriyle karşıya geçer: O gün, o kıyıda, Boğazkesen Hisarı'nın ilk temel taşlarını kendi koyar, vezîrinden son neferine kadar bütün maiyeti işe girerir¹». «Geng pâdişah, ihtiyar sadrâzam, başlıca vezirler başta, **milletin öz kuvveti** olan ustalar ve işçiler, büyük bir kale yapısının birbir tarafını yaratarak, san'at **erleri**, o kadar malzemeyi, uzak ve yakın sâhillerden, Boğaz'ın o noktasına getirip, yığarak, devlere vergi bir kuvvet ve himmetle, Hisar'ı beş ayda yapmışlardır²». «Fâtih'in temelini kendi eliyle kurduğu ve dört ayda inşââtı bitinceye kadar başından ayrılmadığı Rumeli Hisarı³».

İşte bir savaşın hep birlikte yapılan bir hareket olması gibi, Osmanlı geçmişinde mîmarî eserin kollektif bir çalışma ve yaratma işi olduğu görüşünden hareket eden düşüncesi, neticede ordu-millet tasavvuru yanında, bir mîmar-millet tasavvuruna varır. Bu, «Hayal Beste»de «Roma'nın şarkını fetrettiğin andan sonra / Yüce dağlar gibidir gördüğün iş, Türkoğlu» dediği, bütün şahsî isimlerin, ferdî görünüşlerin arkasında asıl gerçek olarak mevcut Türk cevherinin, şehir şehir, kubbe kubbe vatan sathına yayılan eserlerde kendini ve yaratış kudretini ifâde etmiş mîmar-millet sûretinde tecellîsidir:

**Açtığın ülkede, yoktan yaratış kudretini,
Azminin kurduğu yüzlerce şehirden fazla,
İri firûzeyeye benzer nice gök kubbeyeyle,
Dehre aksettiriyor, gerçi, büyük mîmarî.**

¹ Gezinti, Dergâh, nr. 6, 5 Temmuz 1921, 81. s.; ayrıca: **Aziz İstanbul**, 1964, 112. s.

² **Türk İstanbul**, İstanbul, Yapı ve Kredi Bankası'nın X. Kuruluş Yıldönümü Hâtırası, İstanbul [1954], 16 s.; ayrıca: **Aziz İstanbul**, İstanbul, 41. s.

³ **Gezinti Tehassüsleri**, Tevhîd-i Efkâr, nr. 3309, 21 Mart 1922; ayrıca: **Aziz İstanbul**, 136. s.

* Târih kıt'aları hesâbına göre, 139 günde: E. H. Ayverdi, **Osmanlı Mîmarîsinde Fâtih Devri**, İstanbul, 1974, IV, 631.

Mimâriyi milletin, millî varlığımızın öz ifâdesi alan bu görüş «Kaybolan Şehir»de kendisini bir kere daha hissettirir:

**Fîrûze kubbelerle bizim şehrimizdi o;
Yalnız bizimdi, çehre ve rûhiyle biz'di o**

Şimdi, dikkat edilmemiş bir başka noktaya geçiyoruz: Yahyâ Kemâl'in târihi görüş ve ilhâmının daha «İtrî» ve «Süleymâniye'de Bayram Sabahı»ndaki bütünlüğe ermediği Lâle devri şiirlerinde dahî, bir zevk ve aşk çağımızın hükümdar, sadrâzam gibi o devrin baş-sıması belirli ferdiyetlere bağlanmadan anonim ve kolektif bir çerçeve içinde ele alınışına şahid oluruz. Lâle devri etrâfında dönen 48 mısraından ancak birinde devrin sâhibi III. Ahmed'in adının yer bulabildiği bu şiirlerde kahraman — çevresinde bâzen Sâdâbâd halkı — hep adsız bir Türk güzeli, genç bir kadındır. Şâirin henüz «Bir Tepeden» ve «Mihriyâr»daki târihi çizgilerini veremediği bu Türk güzelini — ağzında farsçanın ideâl mûsikisi mükemmeliyetine erişildiğini belirtmek isteyen “Lisânı şive-i Şîrâz'dan numûne idi” mısraının karşısında — İran'ın ideâl sâki ve güzelinden üstün tutan mukâyeselerinde fark edilmemiş bir millîlik, henüz ismi ile açığa çıkmamış bir türklük dâvâsı vardır:

**Nigârhâne-i İrân'e zeyn olan hûban
Ne yâda geldi ne akl u hayâle devrinde**

**Teferrüd etmedi derler nazîri bir sâki
Cem'in serfirine câlis sülâle devrinde**

Bütün bu izahlar boyunca tekrar tekrar ortaya çıkan netîce şudur: Osmanlı târihi Yahyâ Kemâl'in şiirinde hükümdarlar etrâfında dönen bir mevzû değildir. Bu şiirde Osmanlı târihinin zaferleri, askerî ve medenî menkabeleri, devrinde meydana geldikleri, devrine âid oldukları hükümdarlara atfedilmeden, onlardan bahsedilmeden, onlar dışında, kolektif bir öze ircâ olunarak işlenmiştir. Yahyâ Kemâl'in şiir san'atında târih, Malazgird'den süratle geldiği, Osmanlı asırları içinde türklüğün aranış ve değerlendirilmesidir.

Yahyâ Kemâl'de târih ilhâmı, bitmeden kalmış «Akınlar»,

«Korsanlar» gibi — bâzıları da isimsiz — ilk denemelerden sonra Lâle Devri manzûmeleri ile «Akıncılar», «Mohaç Türküsü» merhalelerinden geçerek yükseldiği «Koca Mustâpaşa», «İstanbul Fethini Gören Üsküdar», «Bir Tepeden», «İsmâil Dede'nin Kâinâtı», «Hayâl Beste», «Eski Mûsıkî», «O Rüzgâr», «İtrî», «Süleymâniye'de Bayram Sabahı» gibi şiirlerinde 600 yıllık Osmanlı geçmişinin vak'alarını ve insanların türkîlik dediğimiz — şahıslar, ferdleri, aşan — kolektif bir cevher ve mâcerânın birer mahsûl ve tecellisi olarak mânâlandırmağa çalışan bir seviyeye ulaşmıştır.

Şimdi, bâzı belirli sîmâlara tahsis olunmakla târihin ferd mihveri etrâfında alındığı zannını verecek şiirlerinden «İsmâil Dede'nin Kâinâtı» ile «Gedik Ahmed Paşa'ya Gazel»den bahsedelim. İsmâil Dede hakkındaki manzûmede anlatılmak istenen, bizzat Dede'nin kendisi olmaktan çok, onun temsil ettiği san'atta kendi mâneviyetimiz, kendi ruh kâinâtımızdır. Bunun içindir ki, bütün manzûmeyi «biz» diye sâdece kolektivite nâmına bir konuşma idâre eder. Bir Osmanlı vezîrini anlattığı sanılacak «Gedik Ahmed Paşa'ya Gazel»de asıl bahsolunan Ahmed Paşa'nın ferdî bir sergüzeşti olmak yerine, bir kolektivitenin peşinde gittiği dîni-târihî bir misyonu gerçekleştirmek uğrındaki mâcerâsıdır. Ahmed Paşa'nın bir ferd olarak, makta beytine kadar yalnız bir mısırâda gözüktüğü bu şiir, esâsında kendisini değil, onun içinde bulunduğu bir seferi, i'lâ-yı kelîmetullah'a yönelmiş emelleri ve hedefleri ile berâber kolektif bir aksiyonu anlatır.

Bütün bu belirtilenler karşısında, Yavuz Sultan Selim'e uzun bir terkîb-i bend hasretmiş olması ile II. Selim hakkında da müstakıl bir gazelinin bulunuşu Yahyâ Kemâl'in şiirinde Osmanlı târihinin hükümdarlara yer verilmeden, ferdî plan yerine kolektif planda alınması zihniyetine aykırı düşen bir durum olarak gözüktür. Esâsında «Selimnâme»yi yazması da, onun Yavuz Selim'in şahsiyetini kolektif yönden mânâlandırmasına bağlanabilir. Yahyâ Kemâl, Yavuz'un şahsiyetinde türkîlûğü en mükemmel sûrette temsil etmek gibi kolektif millî bir mânâ bulmaktadır. Osmanlı sultanları içinde bir destan yazdığı yegâne hükümdar olan Yavuz Sultan Selim hak-

kinda, Nâmık Kemâl ile paylaştığı bu görüşü bir makâlesinde şöyle ifâde ediyor:

“Nâmık Kemâl, bir evliyâ sezişi ile sezmiş ki, Selim türklüğün timsâlidir; onunçün en ziyâde onu sevmiş ve yalçın yüzünü bir kaya parçasına benzeyen bir cümleye hâkketmiş. Selim, türklüğün tam timsâlidir. Bu tahsis Selim’in büyük babası Fâtih’i ve sırayla birbirinden daha yüksek tepelere giden, tâ Oğuz Karahan’a kadar, bütün Türk pâdişahlarını bir an soldurmaz. Çünkü her milletin etten ve ruhtan çehresini — bilhassa temsil eden bir hükümdarı vardır. [...] Selim, türklüğe böyle benzer.

Ücrâ mahallelerin kahvelerinde duvara asılmış olan resim: selimî destârı, altın küpesi, uzun bıyıkları, demir çenesiyle bu mânâyı hâizdir”.

İşte, Yavuz Sultan Selim’i, Yahyâ Kemâl’in şiirinde Osmanlı hükümdarları içinde en imtiyazlı duruma geçiren, şâiri kendisi hakkında bir destan yazmağa sevkeden tesirler arasında herhâlde onun zihninde kazanmış olduğu bu imaj ve mânânın inkâr olunamaz bir hissesi bulunduğunu söyleyebiliriz. Böyle bir mânâ ve değerlendiriş iledir ki, Yahyâ Kemâl, kısa saltanatınca nice sefer ve gazâlardan sonra Selim’in ölümünü taht’a, hayâta, fânî âleme değil, millete bir vedâ ediş sûretinde düşünür:

**Doldukça doldu gözleri eşk-î firâk ile
Kudretlü pâdişâh vedâ etti millete**

Umûmî tablonun dışında duran «Selim-i Sâni’ye Gazel», Osmanlı târihinden bir devrin, Lâle devri gazellerinde olduğu gibi — yalnız onlardan kadına yer vermemek, içkiye yönelmiş olmak farkını taşıyarak — zevkleri ve hazları ile anlatılmasıdır. Bu gazel, küçük hacmı içine II. Selim devrinin başlıca karakteristikleri sığdırılmış bir mozayiğe benzer. Kıbrıs fethi’nden, üzerindeki yasak kalkan içkinin hayâtı saran cünbüşü, devlet idâresinin vezîr-i âzam eline havâle olunması, cülûsundan önce kardeşleri ile arasında Şehzâde Bâyezid’in o hazin âkıbeti ile ne-

¹ İki Fıkra, İleri, nr. 1423, 18 Kânunisânî 1338 = 1922.

ticelenen taht rekâbeti, şâir Yahyâ ve Bâkî'lerin kendilerini günlük yaşayışın içinde hissettirmelerine ve Selîmîye câmiinden, şöreti asırları tutmuş beytine ve nihâyet türbesine kadar, birçok görünüşleri şaşılacak bir zenginlik ve kesâfetle bu beş beyitlik gazelin içinde yerlerini alırlar.

«Selîm-i Sâni'ye Gazel»i, kendilerine tahmisler, tazminler yaptığı Bâkî, Nefî ve Neşâtî'lerin billûr mısraları ayarında görüp tazmin etmekten kendini alamadığı, eski şiirin onbinlerce mısraî içinden bir yıldız ışığı gibi asırların ötesinden gelen meşhur beytin sâhibi, devrine şiirin efendisi Yahyâ ve Bâkî'nin revnak verdikler, Türk mîmârî târihine erişilmez bir Selîmîye şâheseri sahifesinin açılması imkânını bahşetmiş bir hükümdar olarak bilmenin, bir o kadar da zamânında ismi bir fetihle birleşen Kıbrıs şarabının dâvet ettiği tahayyüller arasından — şahsî hayâtında ve şiirinde dâimâ ağır basmış — diyoniziyak zevkin şevki ile yazılmış bir manzûme olarak kabul edelim. Ne olursa olsun bu gazel, kendisine menfî kanâatle bakılmağa alışılmış II. Selim'i, bir minyatür sevimliliğinde gösteren değişik bir portre içine nakletmiştir, diyeceğiz.

«Selîm-i Sâni'ye Gazel», Yahyâ Kemâl'in şiirinde Osmanlı târihi karşısında alınmış tavrı değiştirmeyen bir istisnâdan ibâret kalır¹.

Bütün şiirinde istisnânın yerinin tam görülebilmesi için arada dokunup geçmek yerine, izâhını bilhassa sona bıraktığımız bu durumu da böylece işâret ettikten sonra, başta koyduğumuz suâlin bu tahlil boyunca üstüste gösterdikleri, önümüze ardarda serdiği neticeler karşısında bir daha tekrarlamamız mümkün oluyor:

Kendi Gök Kubbemiz şâirinde Osmanlı târihi, 600 yıllık bir geçmiş içinde Türk'ü aramak ve değerlendirmektir.

¹ «Selîm-i Sâni'ye Gazel» den de çok, Yahyâ Kemâl'in târih şiirine hâkim olan zihniyete asıl aykırı düşen manzûmesi «Hayâlî Söyleniş» tir. Kızlar ağası Gazanfer Ağâ'yı söyleyen bu manzûmede, onun «Türk'ten ziyâde Osmanlı, Asya'dan ziyâde Şark'tır» dediği saray vardır. Yahyâ Kemâl'de gerçekten bir saray şiiri varsa o, «Şerefâbâd», «Sene 1140» lar değil, bir harem ağasının iç dramından bahseden bu manzûmesidir. Bizce onun tek saray şiiri «Hayâlî Söyleniş»tir.

İsimsiz Kıt'alar

Fâtih evlâdının üç kıt'aya el koyduğu gün,
Bir gazâ bir de şehâdeti şeref rütbeleri...
Tamah ettikleri günden beri dünyâ malına,
Bir adım yok ki sınırlardan atılsın ileri!..

Ayırır birbirimizden bizi ancak bir ölüm;
Müstecâb oldu duâmız ki, eser meydanda!
Yumduğundan beri dünyâya güzel gözlerini,
İnci bir yanda yetim kaldı, sedef bir yanda...

Fâruk Nâfiz Çamlıbel

Batı'nın Son Armağanı: ANARŞİ

Cemil MERİÇ

Anarşi'den Anarşizm'e

Önceleri içtimâî bir vâkıydy anarşi; keşmekeşti, bağısızlık-tı; hükûmetsizlikti.

San'atçılar öfkeli bir kadın olarak canlandırmışlar anarşiyi; gözleri bağlı, saçları dağınık, elbiseleri paramparça ve ayağı-nın altında bir kitap: Kânun. Bir elinde yanan bir çıra, ötekin-de hançer. Yerde kırılmış bir asâ ile bir boyunduruk. Dipte döğüşen mızraklılar ve uzakta alevler içinde bir şehir. Bu çıl-gın hayâlet ecel terleri döktürmüş avrupalıya. Hukukçuya so-rarsanız, "içtimâî bir kaos olan anarşi, her düzenin, her güve-nin yıkıcısıdır" (**Portalis**); devlet adamı için, "mutlâkiyetin habercisi" (**Napoléon**). Bir gazeteci: "Politikanın amacı anarşi-siz hürriyet, istibdatsız düzen" diyor (**Rémusat**). Evet ama Av-rupa bu rüyâyı nasıl gerçekleştirecek?

XVIII. asrın **Büyük Ansiklopedi**'si oldukça karamsar: "Her hükûmet ya istibdâda temâyül edecektir, ya anarşiye". Acaba öyle mi? 1840'larda yayımlanan bir politika lûgatine göre, (**Dictionnaire Politique**, **Pagnerre éd.**), böyle bir hükûm ancak mâ-

zî için geçerlidir; insanlık şuurlanmıştı artık; gerçi anarşi büsbütün ortadan kalkmış değildir; fakat bu keşmekeşin sorumlusu: Meşrûtiyet. Hâkimiyet hakkının sınırlanmadığı, vazife ve selâhiyetlerin kesin olarak belirlenmediği, zıt prensiplerin anayasaca meşrû sayıldığı ülkelerde gerçek bir iktidar yoktur; ne güvenden söz edilebilir; ne otoriteden; rekâbet vardır, sürekli bir savaş vardır, anarşi vardır. İktidar bütün olarak halkın temsilcilerine devredilince anarşi sona erecektir.

Batı'da burjuva demokrasisi gerçekleşmiş ama anarşi, alevler kusan bir ifrit gibi, ortalığı kasıp kavurmağa devam etmiş; üstelik anarşizm, siyâsî bir mezhep haysiyeti kazanmıştır. Sınıflara bölünen toplumlar için târihin karşı konulmaz kânûnu: Kavga.

1789 İhtilâli'nden sonra, "Jironden"lerin siyâsî rakiplerini karalamak için kullandıkları "anarşist" hakâreti, 1840'dan itibaren iftiharla benimsenilen bir vasıf olur. Proudhon'dan sonra, anarşi bir bayraktır. Hayâlî bir adâlet nizâmının havâîleri de, ferdî hürriyetlerin pervâsız âşıkları gibi, o bayrak altında toplanırlar. Her cinâyeti kutsallaştıran bir ütopyadır anarşizm; zulmü, tahakkümü, istismârı kökünden kazıyacak bir 'açıl susam açıl'dır.

İhtilâliyûn mu, Fevzâviyûn mu?

Cevdet Paşa'ya göre, dinlerin de, dalâletlerin de kaynağı Asya. İranlı Mezdek, hem sosyalizmin, hem komünizmin, hem nihilizmin piri. İslâmiyet bu çılgınlıkları tasfiye eder. Mazdeizmin artıkları; ya isim değiştirilerek yer altında yaşamaya çalışır, yâhut Avrupa'ya sığınır. Anarşizmin târihini yazanlar Yunan-ı Kadim'e kadar uzanır, sonra Ortaçağ manastırlarına uğrarlar¹. Elbette ki XIX. asrı kızıla boyayan bu mezheb-i siyâsiyi mazdeizme ircâ etmek yanlış. Böyle bir karâbetten ancak anarşizmin târih öncesi için söz edilebilir.

Devlet-i Aliyye'ye gelince... Nizâma perestiş eden cedleri-

¹ Bkz. The Encyclopédia of Social Sciences, cilt I, «Anarşi» maddesi.

miz için nizâmı tahribe yönelen her davranış çılgınlıktı. Sultan fâniydi, saltanat ebedî. Gerçi isyan ve iğtişâş, insanlık târihinin kaçınılmaz âfetleri; ama Osmanlı'da hiç bir ayaklanmanın hedefi devleti yok etmek değildir.

XIX. asrın sonlarında Çarlık Rusyası'nı titreten nihilistler, Devlet-i Aliyye için birer ihtilâlcıydiler. İhtilâl, dilimizin en korkunç, en karanlık kelimesiydi. Fitne, fesat, fetret o meşum hercümercin belirtileri veyâ hazırlayıcısıydı. Türkçede anarşiyi karşılayacak tek kelime vardı: İhtilâl. Ferdî tedhiş ise, sal-nâmelerimizin meçhûlûydü.

Avrupa'da esen tedhiş rüzgârı XX. asrın başlarında ÷lke-mize de uğradı. Anarşinin iğrenç çehresini o zaman görür gibi olduk. Bir Ermeni komitecinin Halife-i Rûy-i Zemin'e fırlattığı bomba garb-perest bir şâirimize neşîdeler ilham etti. "Bir Lâhza-i Teehhür" dâsitânî bir gaffetin en parlak vesikasıdır. Halûk'un babası, mâsum kardeşlerinin "bacak, kelle, kol" ve kemiklerini havaya savuran bombayı bir "darbe-i mübeccele", bir "tîg-i müntekım" olarak vasıflandırdı. İhtilâlin kanlı bayrağını "alâmet-i tahlis" olarak selâmladı bir başka şâir (A. Rifkî). Fakat o meşûm tanrı henüz isimlidir. "Fevzâ" kelimesi lûgat hazînemize İkinci Meşrûtiyet'in armağanı.

Başka bir deyişle "Kâmûs-ı Okyanus" tercemesinde uyan (fevzâ: şol cemâate ve askere denir ki, başbuğları ve sergerdeleri olmayıp cümlesi müsâvî ve yeksan olalar. Alâ kavli, perâkende ve alâ reyi birbirini muhtelit ve şûride olalar; ihtilât. Feyûzî: fevzâ mânâsınadır ki nâs biribiriyle bî teklif olup meselâ ahadühümâ âharın bî mehâba libas ve taamlarını telebbüs ve tenâvül ider olmaktan ibârettir. -Ayıntablı Asum-). Bu eski lâfzı, avrupâî bir kisveyle takdim eden İkinci Meşrûtiyet intelijansiyası.

Türk düşünce târihinde, anarşizme siyâsî bir nazariye olarak yer veren ilk yazar — öyle sanıyoruz ki — Bedî' Nuri (1909). "Ulûm-ı İktisâdiye ve İçtimâiye Mecmûası"nın bu geniş tecessüslü muharriri bir Fransız sosyoloğunun (Palante) — Revue Philosophique'de çıkan — uzunca bir tetkikini, "Ferdîyün ve Fevzâviyün" başlığı ile dilimize aktarır (a.g.m. cilt 3, s.

641-671). Makâlenin Türk umûmî efkârında herhangi bir iz bıraktığını sanmıyoruz¹.

Anarşi'ye, felsefi bir mefhum olarak, vatandaşlık hakkı tanıyan ilk türkçe lûgat "**Kâmûs-ı Felsefe**" (1914). **Rızâ Tevfik** bu uzunca bendi (s. 227-233) şöyle bir hükümle hulâsa eder: "Bugün bütün filozoflarla berâber efkâr-ı münevvere eshâbınca şüphe kalmamıştır ki, anarşi, sırf bir düstûr-ı îtikat olarak düşünülürse, dalâlet (sapıklık) tir. Eğer fi'lî ve amelî olursa cinnetten mütevellit bir cinâyet, cinâyet-i siyâsiyedir."

Sevimli "feylesof"umuz ne Proudhon'u anlayabilirdi, ne Bakunin'i; anarşizmle anarşiyi birbirine karıştırması mukadderdi. Fevzâviyûn hakkındaki makâlesi Avrupa'nın müesses nizâmını ayakta tutmaya çalışan batılı üstadlardan ictibas edilmiş bir gölge-fikirler sergisidir. Bununla berâber, fevzâviyûn mezheb-i içtimâisi uzun zaman Bedî Nuri ile Rızâ Tevfik'in serseri tecessüsünden başka bir meraklı bulamaz. Fevzâ kelimesi, ne Selâhi'nin lûgatına kabul edilir, ne Şemseddin Sami'nin, ne Redhouse'un. 1928'lerden sonra **Hüseyin Kâzım Kadri'nin Büyüyük Türk Lûgatı**'nda tekrar boy gösterir: "Fevzâ: Arapça isim. Her ferdin her nevî vesâyet-i hükûmetten âzâde olarak başlı başına tekâmülüne tarafdâr olan meslek-i siyâsî ve içtimâî. Hükûmetsizlik, anarşi. Cemiyet-i beşeriyenin ancak bu tarzda hukuk-ı tabîîyesini inkişaf ettirebileceğine ihtimal veren mezheb-i ihtilâliyûn."

Anarşizm otuz yıl sonra felsefi muhtevâsından büsbütün tecrit edilerek **T.D.K.'nun Sözlüğü**'nde karşımıza çıkar: "Anarşizm, anarşistlerin mesleği". "Anarşist: başsızlık taraflısı". (2. baskı, 1955).

¹ Bedî Nuri'nin makâlesi, ufak tefek yanlışlarına rağmen, ciddi ve ağırbaşlı bir tahlil yazısıdır. Aynı târihlerde yayımlanan «Muâhede» gazetesi, sosyalizmi göklere çıkardıktan sonra, anarşizme coşkun hicivler döşenir; anarşizm, «medeniyeti tahrîbe uğraşan bir vahşettir», gazeteye göre; felsefesi de mefkûresi de çürük ve boş. Anarşist adını taşıyan bir avuç insanın gâyesi, «medenî, mâlî ve dînî bütün müesseseleri yıkmak, bütün hükûmetleri yok etmektir». Anarşizm, «refah ve saâdetin siyâsî hastalığı», anarşistler «sefil birer mikrop» tur (bkz. A. Cerrahoğlu, **Türkiye'de Sosyalizmin Târihine Katkı**, s. 75 - 76).

Anarşi ve Tenkîli :

XIX. asır sona yaklaşırken bir avuç tedhişçi Avrupa'ya kâbuslu günler yaşıyordu. Anarşinin tırpanı, taçlı başları olgun meyvalar gibi koparıyor; anarşist fikirler politikadan edebiyâta sığıyordu. İçtimâî bir tehlike olmuştu anarşi. En selâhiyetli hukukçular bu kanlı isyan hamlelerini önlemek için alınması gereken tedbirleri harâretle araştırıyorlardı. Tanınmış cezâ hukukçusu R. Garraud'nun "**Anarşi ve Tenkîli**" (L'Anarchie et la Répression, 1895) unvanlı eseri hem geniş bir bilginin, hem de bu ciddi endişenin mahsûlüdür.

Garraud'ya göre, çağdaş cemiyetleri tehdit eden iki hastalık var: Sosyalizm ile anarşizm. Bunlar, "İçtimâî Mukâvele"nin eseri olan büyük ihtilâl itizâlinin (herésie) iki çubanı. Gerçi sosyalistlerle anarşistler, gerek propaganda tarzları, gerek davranışları bakımından oldukça farklıdır. Hattâ birbirine zıt oldukları da söylenebilir. Ama bunlar iki düşman kardeş. Her ikisi için de toplum kalabalığının irâdesine boyun eğer. Dayandığı hiçbir sâbit prensip yoktur. Anarşistlere göre, kardeşlik ve adâlet rüyâları, yalnız "tabîat hâli"nde gerçekleşebilir. Rousseau için, tabîata dönüş bir hareket noktasıydı. Anarşistler için toplumların varacağı tek hedef. Bugünün anarşizmi, "sosyalist bir anarşizm"dir: Hür toplulukların ortak mülkiyeti peşindedir.

Bu düşünceler yeni değil, hukukçuya göre... Târihin bütün çağlarında kâh gizli, kâh açık olarak sahneye çıkmışlardır. Beşerî çılgınlığın nesilden nesile aktarılan mîrâsı. Ama içtimâî düzenin temellerine karşı girilen kavga, hiçbir zaman bu kadar cihangümûl, bu kadar tehlikeli olmamıştır. Evet, demokraside bütün inançlar tartışılabilir, ama inanç olarak. Herhangi bir dâvâyı müdâfaa eden, felsefî bir mesûliyet altına girer, cezâî bir mesûliyet altına değil. Düşmanlarımızın kânaatleri de, hayâlleri de hürmete şâyandır. Hakikat hiçbir zümrenin inhisârında değildir ve hiç kimse düşüncelerini zorla kabul ettiremez. "Bugün herkes ateizmi de, komünizmi de, kolektivizmi de, anarşizmi de, beynelmilelciliği de rahatça savunup yayabilir. Bu görüşler belki abes, muhakkak ki tehlikeli; ama düşünce olarak meşrû.. Düşüncenin hakları içtimâî

varlığın korunmasından önce gelir; çünkü fikirler arasındaki çatışma ve çarpışma ilerlemenin vazgeçilmez şartıdır. Toplumlar birbiri ardından ilmî, siyâsî ve dinî nasları cezâî müeyyidelerle korumaktan vazgeçmişlerdir. Kânun, itizal diye bir suç tanı-mıyor artık; siyâsî ve içtimâî nasları cezâlandırabilir mi? Yum-rukla karşı konamaz düşünceye. İtizal yasaları hortlatılamaz. Sosyalistlerle anarşistleri istediğiniz kadar cezâlandırın, sosya-lizmle anarşizmi yok edemezsiniz. Târih, düşünceye karşı giri-şilen başarısız savaşlarla dolu. XIX. asrın sonunda aynı tecrü-beleri tekrâra kalkışmak ne kazandırır?”

Yazar abeslerden kurtulmak için hakikatin, mantığın ve akl-ı selîmin kuvvetine güvenmektedir. “Ama, dokunulmaz saydığım bu **doktrinlerin** yanında **eylemler** de var; önlenmesi, bastırılması gereken yalnız onlar” diyor. Toplumu ateş ve kan-la günahlarından kurtarmak isteyen bu aşırı hayâlperestlere karşı toplumun kendi kendini koruması meşrû değil mi?

Sosyalistler kütle hareketlerinden yanadırlar. Kânunlar kütle hareketlerini önlemek için tedbirler almıştır. Anarşistle-rin metodu başka; ferdi tedhiş. “Anarşist eylemin başlıca ama-cı, çağdaş medeniyetin iki temeline, yâni ferdi mülkiyetle insan hayâtına kastetmek.”

Sosyalizmlerin zaferine inanmak, aklın ve sağduyunun he-zîmetine inanmaktır. Ama hükûmetler ellerini kollarını bağ-layıp felâketlerin kopmasını bekleyemezler. Hepimiz bu bar-bar istilâsına karşı tetikte olmak zorundayız. Öyle inanıyoruz ki, mevcut kânunlarla sosyalizm tehlikesini önlemek kâbildir. Yeter ki onları lâyıkiyle kullanabilelim. Anarşistlere karşı ay-nı yumuşaklığı gösteremeyiz. Anarşist milletlerarası bir suç-ludur, korsan gibi. Ve bütün medenî milletler tarafından tâkip edilmelidir.

Bir Târife Doğru

Hukukçuyu, tavsiye ettiği tedbirlerle başbaşa bırakalım. Şu kadarını söyleyelim ki “evliyâ-i umur” efendilerimizin bu kitaptan alacakları büyük dersler vardır. Yazımızın mihveri si-yâsî ve içtimâî bir düşünceler bütünü olarak anarşizmdir. Anar-şiyi “gürültülü bir nümâyiş vesilesi veyâ kimyâ tecrübeleri için bir fırsat” sayanların çılgınca eylemleri konumuzun dışındadır.

Asrın başlarında yayınlanan **Büyük Fransız Ansiklopedisi**, anarşizmi şöyle târif ediyor: “Her baskıya, her disipline, her hükûmete, her devlete, her iktidâra, her otoriteye açılan bir savaş... Bütün şekilleriyle siyâsî, mânevî, iktisâdî baskının kaldırılması; hükûmetlerin organizmalar içinde erimesi; hâkimiyetin yerine serbest anlaşmaların geçmesi... Emek, hiç bir dış güce boyun eğmeyecek, insan kendi kendine teşkilâtlanacak ve tam bir bağımsızlık içinde yaşayacak; ehliyetine göre üretecek, ihtiyâcına göre tüketecek”.

Aynı yıllarda çıkan bir iktisat sözlüğüne göre (Léon, cilt 2, 1900): “İhtilâlcî anarşizmle, demokratik sosyalizmin kökleri bir: İşçi sınıfının acıları. İkisi için de sefâletin sorumlusu: Çağdaş toplum.

Sosyalizm, kurulu düzenin “eleştirisi”. Anarşizm, sosyalizmi de eleştirir. Yâni eleştirinin eleştirisi. Gerçi sosyalistler de otoriter devleti red ederler. Despotik devlete, **tanrı-devlete** düşmandırlar. Devletin yerine toplum geçmelidir. Kullandıkları esrarlı formül şu: “Kişilerin hükûmeti yerine, eşyânın yönetimi” (Engels). Ama anarşistler devleti toptan reddederler. Mühim olan ferdin mutluluğudur. Hürriyet olmadan mutluluk gerçekleşemez. Demokrasi yâni halkın hâkimiyeti demek, siyâsî hürriyet demek değildir. Halk, iktidârını ‘memur’lara devretmek zorundadır. Demek ki hep insanoğlunun hükûmeti, hep keyfilik” (Proudhon).

Görüyoruz ki bu iktisat sözlüğü de târiften fazla tefsir ve izâha yönelmektedir. Altmış yıl sonraki bir lûgata başvuralım: **Lalande**’ın meşhur **Felsefe Lûgatı** (1960). “a. Karışıklık (daha çok düzenleyici bir otorite yokluğundan doğan nizamsızlık), b. Bir çok nevîleri olan siyâsî meslek.” Hepsinin de ortak yönü: Ferde yukarıdan kabul ettirilen her çeşit devlet teşkilâtının reddidir. Bu mânâda bazan an-archie olarak yazılır. Bazan da anarchisme kullanılır ki daha doğrudur. Böylece karışıklık mânâsına gelen mefhumla siyâsî anarşi ayırdedilmiş olur... Anarşist mesleklerin ortak yönü, medenî kavimlerin yakın bir gelecekte devletsiz yaşayacakları inancıdır. “Godwin, Proudhon, Stirner, Tucker devleti kayıtsız şartsız red ederler. Tolstoy devleti mutlak olarak değil, medenî kavimlerin yakın geleceği için

reddeder. Bakunin ve Kropotkin için devrim, yakın bir gelecekte, devleti ortadan kaldıracaktır. Anarşist meslekler mülkiyet konusunda ya “adoministe”dirler (Godwin, Proudhon), yahut doministe.

Devrimci doktrinler de ikiye ayrılır: a— Direnişçiler (Tolstoy), b— İsyancılar (Stirner, Bakunin, Kropotkin).

Anarşist doktrinlerin üzerinde birleştikleri bir başka nokta: Üretim ve emeğin kendiliğinden düzenleneceğine inanışları. Onlar da Fourier gibi her şeyin (câzibe sâyesinde) tıkır tıkır işleyeceğini söylerler. Bir kelimeyle hepsi de iyimserdir.”

Suavet daha aydınlık (*Dictionnaire Economique et Social*, 1969): “Anarşizm bir hareketler ve doktrinler bütünü; hepsinin ortak ve ayırıcı vasfı, ferdî değerlerin yüceltilmesi ve netice olarak otoritenin reddi. Otorite halk üzerinde bir baskı ve istismar aracıdır.

Kısmen Rousseau’ya (İçtimâî Mukâvele) ve Hegel’e (insanın dinî, siyâsî, iktisâdî v.s. “yabancılaşmalar”la savaşı) dayanan anarşizm, XIX. asrın ikinci yarısında geliştirildi. Liberalizmi — hemen hemen Marx’la aynı açıdan — eleştirir anarşizm: Bütün vatandaşları kânun önünde eşit kılan 1789 İhtilâli, onlara gerçek bir eşitlik, iktisâdî eşitlik kazandırmamıştır. Şu hâlde devletin yerini ferdler arasında yapılacak sayısız anlaşmalar almalı, içtimâî münâsebetleri onlar düzenlemelidir. Mevcut devletler bir federasyon içinde toplanmalı; mülkiyet “tasarruf”a (possession) dönüşmelidir. Liberal düşüncelerin mubâlâğası olan mutlak bir ferdiyetçilik adına otoriteyi yeren anarşistler, otoritenin iktidardan doğduğunu görmezlikten gelirler; bir takımı (Rus anarşistleri gibi) işi yöneticilere karşı sükast tertibine kadar vardırırlar.

Anarşistlerin başlıca kaynakları, Proudhon (1809-1865) un “Mülkiyet Nedir”i ile Stirner (1806-1856)’in “Tek ve Dünyâsı”dır. En tanınmış anarşistler Elisée Reclus (1830-1905), Jean Grave, Bakunin (1814-1876), Kropotkin (1842-1921), Ravachol, Vaillant v.b. Çoğu hayalperest ve hassas kimselerdi ve dâvâları için yiğitçe döğüştüler.

Anarşizm Rusya’da, İspanya’da, Fransa’da önemli bir rol oynadı. Siyâsî bir parti içinde mücâdeleyi reddeden anarşistler

daha çok sendikalar içinde kavga verdiler (anarko sendikalistler); sendikaların politika dışı kalmasından ve genel grevden yanaydılar.

Ahlâk bakımından çok titiz olan ve insanların hürriyeti için savaşılan anarşistlerin, siyâsî hayâta katılmamış olmaları üzücüdür.”

Şimdi de bir sosyoloji kâmusuna göz atalım (**La Sociologie**, **J. Caseneuve** ve **D. Victoroff** başkanlığında bir heyet, 1970):

“Anarşi de, demokrasi veyâ despotizm gibi — bir aynadan bir aynaya aksedercesine — hem bir ülkenin durumunu, hem ideâl bir toplumu, hem siyâsî bir mesleğin târihçesini ifâde eder... Rousseau’nun, tabîatta iyi ve hür olan insan inancından yola çıkan anarşizm, târih içinde üç akıma ayrılır: Hristiyan anarşizmi, **Tolstoy**’un öncülüğünde Çarlık Rusyası’nda gelişir; ferdiyetçi anarşizm, pîri **Max Stirner**; komünist anarşizm. **Proudhon**, amaçlarını açıkça belirttiği için, bugün de, anarşizmin en büyük nazariyecisidir: “Yönetilmek, selâhiyetleri de, bilgileri de, faziletleri de olmayan yaratıklar tarafından göz altında bulundurulmak, câsuslanmak, sürüklenmek, onların kânunlarına boyun eğmek, kurallarına lebbeyk demek, güdülme, tartaklanmak, damgalanmaktır...”. Proudhon için, devlet bir vâhime’dir; hür bir zekâyâ düşen vazife bu vâhime’yi müzelere ve kütüphanelere kapatmaktır.

Anarşist toplum olur mu? Anarşiyle toplum gelişen iki mefhum; bununla berâber, çeşitli unsurların terkibinden doğan anarşist bir toplum düşüncesi, zamânımızda da, ütopyacı fikirlerin ve eylemlerin kaynağı olmakta devam ediyor”.

Kâmuslar arasındaki bu gezintiyi **Larousse**’un son sözlüğüyle noktalayalım: “Anarşi, ferdin her türlü hükûmet vesâyetinden uzak kalmasını isteyen siyâsî ve içtimâî meslek.”

Meydan - Larousse bu târifin altına şu bilgileri ekliyor: “Anarşi, Türk Cezâ Kânûnu madde 141/2’ye göre suç sayılır. Adı geçen maddeyle, devletin siyâsî ve hukûkî temel nizamlarını topyekûn yok etmek gâyesini güden cemiyetleri, her ne ad altında olursa olsun, kurmaya tevessül edenler veyâ kuranlar veyâ bunların faâliyetlerini tanzim, sevk ve idâre edenler veyâ bu hususda yol gösterenlerle, bu gâye için her ne sûretle olursa olsun propaganda yapanlar cezâlandırılırlar”.

Anarşi ve Liberalizm

Bâzı yazarlar anarşinin hudutlarını genişlettikçe genişletirler. Onlara göre “devlete karşı ferd”in haklarını savunan Herbert Spencer bile anarşisttir. Filhakika **Spencer**: “Hükûmdârın ilâhî hakkı yerine parlamentonun ilâhî hakkı geçmiştir” diye isyan eder. Gerçekte terakkinin tek kaynağı vardır: Ferd hürriyeti. Herkes kendi işini başkalarından iyi bilir. Devlet ne ehliyetçe, ne zekâca fertlerden daha üstün. Fertler, devletin vesâyetini kabul edeceklerine, kâbiliyetlerine, zevklerine, menfaatlerine göre topluluklar kurmalıdırlar. İşçi, sanâyici, tüccar, bilgin, sanatçı... toplulukları; devlet karışmamalı fertlere.

Biliyoruz ki bu düşünceler liberalizmin ana temelleri; anarşizmin hareket noktası da onlar; aralarındaki fark şu: Liberal mektep, devleti ortadan kaldırmak değil, sınırlamak ister; ona göre devletin iki görevi vardır: Ülkeyi dış saldırılardan korumak; içte de adâleti sağlamak. Bir kelimeyle bu mektep mandaren devleti reddeder, jandarma devletten yanadır. Anarşist mektep, jandarma devleti de kabul etmez. “Bırak yapsın”cılara göre hükûmet ne kadar kısıtlanırsa, işler o kadar iyi gider. Anarşistler böyle bir baskıya ne lüzum var derler; en iyi hükûmet hükûmetsizliktir; istibdat herhangi bir devlet şekli değil, devletin özüdür; devlet adâletsizliğin, baskının, tekelin somutlaşmasından başka ne? Liberallere göre (Spencer gibi) kânunların çokluğu hayra alâmet değildir. “Toplumlar câhil, kafalar gelişmemiş ise kânunlar çoğalır, insanlar her şeyi mevzûattan beklerler” (**Dalloz**).

Kropotkin’e sorarsanız: “İnsanlığı yöneten milyonlarca kânûnu üç zümreye ayırabiliriz: 1) Mülkiyeti koruyanlar, 2) Hükûmeti koruyanlar, 3) Kişiyi koruyanlar.

Yânî ciddî bir araştırmanın sonucu şu: Bütün bu kânunlar gereksizdir; zararlıdır; şiddetin, bâtıl inancın çocuğudurlar; keşşin, hükûmdârın ve zengin toprak sâhibinin çıkarı için konulmuşlardır. Yakmalı bütün yasaları. Anarşi insanı olgunlaştıracak, yüceltecektir; herkes herkesin hürriyetine saygı gösterecektir. Dışarıdan gelecek saldırıları da, dâimî ordular değil, halkın kendisi püskürtecektir. Devletin kamçısına ihtiyaç

yok. Hele baskı düzeni son bulsun, insanlar kendi aralarında anlaşır; birlikler kururlar. **Fourier** doğru söylüyor: Çakıl taşlarını bir kutuya koyun hemen yerleşirler, hem de özene bezene yerleştireceğinizden çok daha iyi. İnsanlar da öyle, kendi başlarına bırakılırlarsa daha iyi teşkilatlanırlar; ama bu teşkilatlanma aşağıdan yukarıya olmalıdır; devletin merkezileşmesi gibi yukarıdan aşağı değil. Hür fertler bağımsız komünalarda toplanır; komünalar bölgeler arası komüna federasyonlarında, onlar da milletler arası büyük federasyonlar hâlinde bir araya gelir. Kısaca, anarşi düzenin kendisidir... Böyle düşünenler daha çok ferdîyetçi anarşistler: Bilhassa Amerikan mektebi. Amaçları, iktisâdın ve içtimâî adâletin dürüst prensiplerini yaymak. Sabırsız değildirler, zor kullanmağa kalkışmazlar. **Carlyle** gibi düşünürler: Şiddeti adâletin emrine vermek yanlışır. Şiarları: Pasif direnme. Ferdîyetçi ve barışçı anarşizm, hükûmet müdâhelesini kabul etmeyen ve bu prensibi sonuna kadar götüren tek anarşizmdir. En tanınmış temsilcisi: **Thoreau**.

Britannica Ansiklopedisi (1970), anarşistleri şöyle sınıflandırıyor: “Anarşistlerin çoğu kendilerini sosyalist sayarlar. Bununla berâber büyük ekseriyet sosyalistlerden de, liberallerden de ayrılırlar. Çünkü hem kânunları, hem hükûmeti reddeder. Çoğu devrimcidir ama kullandıkları metod öteki devrimcilerden farklıdır. Barışçı olanları da vardır: **Thoreau**, **Tolstoy**, **Gandhi** gibi. Bunlar, örnek olmak, inandırmak, zora başvurmamak (ahimsa) ve ‘medenîce’ direnmek yoluyla başarıya ulaşmak isterler... Bir takımı da kütle eylemlerinden yanadır: Ne şiddetten çekinir, ne devrimden, ne iç-savaştan. Küçük bir kısmı da, tedhiş gibi, sûikast gibi ferdî eylemleri benimser. Hakikatte anarşistlerden bir çoğunun terörizmle hiçbir ilgisi yoktur.” Ansiklopedi tedhişçiliğin ancak muayyen bir içtimâî iklimde boy atan bir hastalık olduğunu belirtiyor: “Büyük bir içtimâî veyâ iktisâdî sarsıntı yüzünden kânûnî yollara karşı duyulan güvenç kaybolmuşsa, polis kıyıcılaşmış, karşılıklı tahrikler alıp yürümüşse, kin ve öc alma duyguları alevlenmişse, terörizm gemi aزیya alır... Anarşizmin ferdî tedhiş safhası 1920’lerde — aşağı yukarı — kapanmıştır.”

Komünist Anarşizm

Geçen asrın tanınmış iktisatçılarına göre, anarşizmi içtimâî bir tehlike hâline getiren komünist anarşistlerdir. **J. Burdeau**'yu dinleyelim; (Anarchisme, Nouveau Dictionnaire d'Economie Politique, par Say et Chailley):

Anarşizm ile komünizm arasında herhangi bir bağlılık kurmak güç. Anarşizm, mutlak siyâsî hürriyet demek, komünizm ise iktisâdî eşitlik, herkes için mecbûrî iş; toplum, böyle bir netîceyi ancak baskı ile elde edebilir. Bunun için **Proudhon** komünizmi kesin olarak reddeder: "Defolun komünistler, sizden iğreniyorum". Ferdiyeti öldürdünüz mü ne kalır? İnsan yozlaşır, insanlık kocaman bir polib olur. Proudhon özel mülkiyetten tiksindir ama onu kaldırmaz; sâdece sermâyenin daha az tahripkâr olmasına çalışır, mülkiyet ferdi devlete karşı koruduğu için lüzumludur. İşçi istediği derecede ve tarzda çalışmalıdır; karşılık olarak herhangi bir ücret değil, yarattığı ürünün bütününe almalıdır; paranın yerine bir halk bankasının çıkaracağı bonolar geçmelidir. Mallar ihtiyâcı olanlara bono karşılığı verilmelidir; bono bir nevî kredi demektir; malları veren bu bonoları başkasına devretmek sûretiyle verdiğinin karşılığını almış olacaktır. Bunun için de kâğıdın yeteri kadar güven sağlaması lâzım (Proudhon'culuğun zayıf tarafı). İçtimâî münâsebetleri tâyin edecek olan: İstatistik kânunları; uygulamaları devlet değil, ilimler akademisi kontrol eder; kânun, zorunluluk belirttiğine göre, bağımsızlığı zedelemes. Demek ki Proudhon, iktisâdî düşünceleri bakımından komünist anarşistler gibi düşünmez.

Komünist anarşistler —sosyalistler gibi— kapitalistlerin mallarına el koymak (kapitalistlerin yânî irat, kazanç ve fâizle geçinen herkesin), üretim araçlarını toplumun emrine vermek isterler. Sosyalistlerden ayrıldıkları taraf, yeni toplumda emeğin teşkilâtlanması konusu: Sosyalistler kolektivisttir; anarşistler komünist. Kollektivizm, kânunlaştırılmış bir komünizm: Herkesin yeri bellidir; insanlar çalışmak zorundadırlar; yaptıkları işe göre yer, içer, giyinir ve başlarını sokacak bir yer sağlarlar; sosyalizmin tasarladığı düzende sanâîi onbaşlılarına, çavuşlarına, yüzbaşlılarına ihtiyaç vardır; herkese onlar

tâlimat verecek, “işinizi yapın, hakkınızı alın” diyecekler. Gerçi bu ustabaşları işçilerin kendisi seçecek ama, seçimin ne gibi yolsuzluklara sebebiyet verdiğini herkes bilir.

Anarşistler, sosyalizmin ileri sürdüğü kırtasiyeciliği, kraların istibdâtından daha tehlikeli bulurlar; kânûnun istibdâtı, istibdatların en tehlikelisi. Kollektivistlerin elinde, temsili hükümetteki ecirlik, başka bir kisveye bürünecektir sâdece; toplum bir sanâyi cehennemi olacak; su dökmeye gitmek için bile ustabaşından izin almak gerekecektir.

“Manastır ve kışla kokan bu vahim düşünceler ya dinî terbiye ile bozulmuş, ya her baskıya boyun eğmekten yozlaşmış kafaların eseri”. (**Kropotkin**). Sosyalizm, herkese “emeğine göre” der. Anarşist komünizme göre, herkes dilediği gibi çalışır ve ortak kümeden dilediği kadar alır. Falanster yoktur; “sosyal tencere” yoktur; ayrı mutfaklar vardır. Anarşist devrimin kendini koruması gereken ilk tehlike, bir devrim hükûmeti kurmak. Hükûmet ister istemez iktidârı tekeline alır; şimdiye kadarki devrimlerin başarısızlığı bu gerçeği anlamamış olmalarındandır. İktisâdî değişim, yığının eseri olacaktır; ayaklanan halk, buğday ambarlarına, giyecek mağazalarına, evlere el koyacaktır; Kropotkin’e göre, ne hır çıkacak, ne talan olacak. Köylünün toprağına şimdilik dokunulmayacak, üreticiler kendiliklerinden bir araya gelecek, güçlükleri yenecek, ihtiyaçları karşılayacaklardır. Mallar mübâdele edilecek; mübâdele şekli: Değiş-tokuş. Kentle köy birbirini tamamlayan iki topluluk. Üretim amacı şuna buna kazanç sağlamak değil, toplumu yaşatmak olacaktır. Kapitalist düzende, mağazalar malla dolunca, üretim durdurulur, işçiler yoksulluğa düşer. Bırakın ihtiyaçlarını mağazalardan sağlasınlar; malları diledikleri kadar tüket-sinler. Ne sanâyi buhranı olur, ne işsizlik kalır. Anarşist toplumda yalnız bol olmayan nesneler vesikaya bağlanacak, önce çocuklarla ihtiyarlar gözetilecektir. Günde dört-beş saat çalışmak yeter; herkesin hür olduğu bir toplumda aylaklıktan korkmayalım; insanı soysuzlaştıran: Ecirlik; herkes hoşuna giden işi yaptıktan sonra neden sırtüstü yatsın?

Yöneticilere ihtiyaç olmayacak mı? Kropotkin, hayır, diyor. Ahlâksızlık baskının eseri; anarşizm gerçek insanın, ideâl insanın yaratıcısı olacak.

Cinâyet, çağdaş toplumun meyvesi; mülkiyeti kaldırın, suçlar kendiliğinden azalacaktır. Gerçi anadan doğma suçlular da var ama onlar birer deli, yâni hasta; hastaları hapsedmenin ne faydası var? İnsanlar arasındaki büyük farklar yetiştirme şartlarının eseri; iyi bir terbiye, onları aşağı yukarı aynı idrâk seviyesine yükseltecek, eşitsizlikten doğan çatışmaları sona erdirecektir. Proudhon, demokrasi, demopedi (halkın terbiyesi)dir demiyor muydu? Hayat için kavga yerine yardımlaşma prensibi. İnsan doğuştan iyi; onu bozan adâletsizlik. Anarşist ahlâk ne Bentham'a dayanır, ne Kant'a, ne faydacıdır, ne vazife ahlâkçısı. Kropotkin'in benimsediği ahlâk Guyau'nun ahlâkı; genç yaşında ölen o içli şâir de dıştan gelen hiç bir otorite kabul etmez: "Ahlâklılıym, çünkü ahlâklı olmak bana zevk veriyor; so-yum için faydalı olan şeyleri benimsemezsem, iyi olmazsam, üzülüyorum. İnsanlar, her çağda yiğitlik, fedâkârlık göstermişlerdir; bir dakikalık ferâgat, bir dakikalık heyecan için hayâtını vermeyecek kaç kişi var?.. Ne hodgâmlık, ne diğergamlık bu, başkalarının bahtiyar olduğunu görmek zevki sâdece". Guyau'ya göre, vazife, hayâtın coşkunluğu, şîriyeti; kendini ifâde etmek, gerçekleştirmek, fedâ etmek isteyen hayat".

Anarşistler, dünyâ görüşleri bakımından maddecidirler ama ahlâk anlayışları ile, vâkıaları hesâba katmayan idealist birer iyimser.

Bu ulvî ahlâkı, siyâsî cinâyetle nasıl uzlaştıracamız? Heyhat, Batı'nın en büyük siyâset nazariyecileri tezattan kurtulamazlar; kurtulamazlar, çünkü, kucağında geliştikleri sınıflı toplumun kânûnu kavga, yâni tezattır. Kropotkin ölüm cezâsının kaldırılmasını ister, ama, halkın cana kıymasını hoş görür. Halkı nasıl mahkûm edebilirsiniz, der, onun çektiklerini çektiniz mi? Çekmedinizse susacak kadar edeb gösteriniz bâri. Sömürücü cezâlandıran anarşist, "size yapılmasını istediğinizi başkalarına da yapın" prensibine yabancı değildir, kendisi de sömürüyorsa öldürülmeyi kabul etmiş demektir.

Ferdiyetçi anarşizmin ahlâk anlayışı başka. Stirner'in dünyâsı Hobbes'un dünyâsıdır. Bu almanyalı mektep hocasının şîârı, yalnız "ne tanrı, ne efendi" değil, aynı zamanda "ne kânun, ne îman"dır. Kropotkin'in ütopyasında insan, insan için me-

lektir, Stirner'inde kurt. Nazari sâhada bağdaşması imkânsız olan bu iki ahlâk, çağdaş toplum söz konusu olunca birleşir. Zîrâ anarşist, herhangi bir devletin değil, devletin, yâni baskının düşmanıdır. Temsili hükûmet bir aldatmacadır, ona göre: "Halk temsilcilerini seçtiği için hürdür" diyorlar, bu ökü-zün istediği kasabı seçmesi gibi bir şey. İktidârını devretmek, onu kaybetmektir. İşçi de olsa, her milletvekili, yarının yahudasıdır. Millet meclisine bir işçi göndermek neye benzer bilir misiniz? Bir annenin kızını geneleve kaydettirmesine. Sosyalistler için mühim olan, iktisâdî eşitlik; anarşistler için iktisâdî eşitlik ve ferdî hürriyet; uzlaşması imkânsız iki prensip. Anarşistler despotik bir ekseriyetle (sosyalist bile olsa) herhangi bir despot arasında fark görmezler.

Bakunin de, Kropotkin gibi, hassas bir insandır, cinâyetten hoşlanmaz, Blaquicilere düşmandır. Bir gün ayaklanacak olan halkın, cellâtlarını öldüreceğinden üzüntü duyar ama şâkirtleri intikâmın her şeklini benimserler. 1881 Londra anarşist kongresi şu karâra varır: "Kurulu düzenin herhangi bir temsilcisini: Kral, vekil, papaz, polis, sanâyici, kim olursa olsun öldürmek meşrûdur". Ve anarşizm, nazariyecilerinin yüzünü kızartacak, bir haydutluğa istihâle eder.

Biz, bu kısa makâlede, anarşizm derken, XVIII. asır sonlarında Avrupa'da beliren ve bütün XIX. asır Avrupası'nı damgalayan içtimâî bir mezhebi kastediyoruz. Gerçi hareket XX. asırda da târih sahnesinden çekilmiş değildir ama, Arvon'un dediği gibi, kurumağa yüz tutmuş bir ağaçta görülen bir iki sürgündür bu kımıldanışlar.

Britannica Ansiklopedisi, anarşistlerle komünistlerin asrımızdaki münâsebetlerini anlatırken şöyle diyor: İhtilâllerde ve iç savaşlarda komünistlerle anarşistler bazan eleledirler ama, umûmiyetle bu birlik başlangıçtadır, sonra düşman olurlar birbirlerine. Meselâ 1918'de Moskova'daki anarşist karargâhı topçu ateşine tutulmuş ve her türlü anarşist faâliyet yasaklanmıştı. 1922 Aralığı'nda, Berlin'de toplanan ve aşağı yukarı bütün anarşist sendikaları bir araya getiren, milletlerarası anarşistler konferansı, Lenin'in proleterya diktatoryası nazariyesini açıktan açığa reddetmişti; konferansda şöyle deniliyordu:

İhtilâlcî sendikalizmin amacı, iktidârın fethi değil, toplum hayatında devletin her türlü müdâhalesini ortadan kaldırmaktır. O dönemin en güçlü anarşist hareketleri İtalya ve İspanya'dakiler. Anarşistler, İtalya'da Mussolini'nin, İspanya'da Primo ve Rivera'nın iktidâra geçişiyle yer altında çalışmak zorunda kalırlar. 1936-39 İspanya iç savaşında, anarşistlerle komünistler, Franco'ya karşı, cumhûriyet hükûmetinin yanında yer alırlar; fakat sonra komünistlerle anarşistler arasında düşmanlık baş gösterir; anarşistler savaştan çekilerek Franco'nun zaferine yardımcı olurlar.

Bir kelimeyle, anarşizm, XX. asır ortalarında, siyâsî bir hareket olarak çöküş hâlinindedir; lâkin entellektüel tesiri, dolambaçlı yollardan, devam etmektedir. 1950 sonrası anarşistlerinin üzerinde durdukları, adem-i merkezîyetin her sâhada lüzumlu ve arzûya şâyan olduğudur; siyâsî plüralizme bir nevî katılıştır bu. Modern ilimlerin ve teknolojinin gelişmesi, küçük komünotelerden kurulu devletsiz bir düzen içinde, adem-i merkezîyeti büsbütün zorunlu kılmıştır. Bu görüş **Aldous Huxley**'in "İlim, Hürriyet ve Barış" adlı kitabında (1946) en açık ifâdesini bulur. **Sir Herbert Read** de aynı kanâattedir ("Anarşizmin Felsefesi", 1940), "Anarşi ve Nizam", 1954). **George Orwell**'in eserlerinde de aynı inanca şâhid oluyoruz ("Katalonya'ya Saygı", "1984"). Anarşist fikirlere, İngilizce "Freedom" gazetesinde ve sair İngiliz dergilerinde hâlâ rastlanmaktadır.

Anarşizm ve Talebe Hareketleri

Anarşist faâliyetlerin Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde nasıl geliştiğini anlatacak değiliz; aydınlatmak istediğimiz, 1960'lar da başlayan öğrenci hareketleriyle anarşizm arasındaki münâsebetler, başka bir tâbirle benzeyiş ve ayrılıklardır. **Britannica Ansiklopedisi** şöyle diyor: Anarşist davranışın (anarşist doktrin'in değil) bâzı yankılarını 1960'ların öğrenci radikalizminde ve gençlik direnişlerinde — meselâ 1964-65'de Amerika'nın Kaliforniya (Berkeley) Üniversitesi'nde, 1968'de Kolombiya Üniversitesi'nde ve daha bir çok Amerikan üniversitesinde görülen hareketlerle, üniversite dışı gençler arasında bâzı direnişlerde — bulmak kâbildir. Benzer hareketler başka ülkelerde de görülmüştür: Sorbonne'da (Paris), Madrid Üniversitesi'nde, Ro-

ma Üniversitesi'nde, Prag öğrenci mitinglerinde... Bunların hepsi de 1968'de olmuştur ve dev şirketlere, orduya, bürokrasiye karşı besledikleri güvensizlik ve kin yönünden anarşizm'e benzerler. Hepsi de ferdi kendi kendini serbestçe ifâde etmesinden yanadırlar (tam bir hürriyet; uyuşturucu maddeler kullanmak hürriyeti de dâhil); irâdî olarak kurulacak örgütlere inanırlar; ferdi eylemi ve kişi müdâhalesini tercih ederler. Benzerlikler bu kadar. Ayrıldıkları taraflara gelince... Kânunları, siyâseti, hükûmeti, amaçlarına — içtimâî refah, medenî hürriyetler gibi — varmak için vâsıta olarak kabul ederler. Demek ki, bu yeni hareketler hürriyetçidir; anarşist değil. Anarşistin ayırıcı vasfı devleti reddetmek; öğrenciler ise, devlete güvenmez ve şüpheli bulurlar ise de, siyâsî sistem içinde çalışmaktan çekinmezler. Kısaca, bu öğrencilere karşı yöneltilen anarşizm ithâmı yersizdir. 1965'de, Berkeley'de sorguya çekilen altıyüzden fazla nümayişçiden hiç biri anarşist olduğunu kabul etmemiştir.

"Tarafsız müşâhitlerin kanâati bu. Çağdaş marksistlere gelince... Sosyalizmle anarşizmin iki düşman kardeş olduğunu arzetmiştik. 1872 lerden sonra bu iki düşman kardeş arasındaki uçurum genişler; giderek kardeşlik yerini çetin ve amansız bir kavgaya bırakır. Zaman zaman el ele veren iki mezhep, İspanya İç Savaşı'ndan sonra büsbütün uzaklaşır birbirinden. Asrımızda, "ilmî sosyalizm"ın Yeni Sol ismi altında nâmeşrû çocukları belirir. Fakat bütün bu itizaller marksistler tarafından — bazan açık, bazan kapalı fakat hemen dâimâ sert bir tepkiyle karşılanır. Kilise hiçbir "sapıtış"ı affetmez. Hele 60' dan sonraki talebe hareketlerine karşı son derece hırçın ve insafsızdır. Onları toptan mahkûm eder. Anarşizmin her kıpırdanışı — sırf entellektüel planda da olsa — marksistleri telâşa düşürür. Onlara göre gençlik hareketleri, sosyalizmin zaferini baltalayan birer küçük burjuva direnişidir; başka bir deyişle, düpedüz anarşizmdir. **Jacques Duclos**, hortlamak istidâdı gösteren bu eski düşmanı tepelemek için kaleme sarılır: "Dünün ve Bugünün Anarşistleri" (1968), anarşiyi yerden yere vuran bir kitapçık. Yazara göre anarşistler her çağda ve her ülkede "gerici kampta, karşı devrimciler safında" yer almışlardır. Sahneye çıkışları, işçi sınıfının büyük başarılar kazandığı dönem-

lere rastlar. Nitekim 60'ların Almanyası'nda da öyle olmuştur. "Tantanalı bir ün kazanmış olan Baeder-Mainhoff çetesi de mâcerâcı eylemlerine, tam işçi hareketlerindeki bu şahlanış döneminde" başlar. "Biraz farklı biçimleriyle de olsa aynı şeyler, Japonya, Fransa, İtalya, A.B.D. gibi öteki sanâyileşmiş ülkelerde de" tekrarlanır. Bunların işçi hareketleriyle hiçbir ilgisi yoktur. "Anarşizm her zaman işçi hareketine asalak olmuştur." Anarşizmi besleyen sosyal taban: Küçük burjuva tabanı. İntelijansiya insafsızca sömürüldüğü için aşırı uçlara kaymaktadır. "İntelijansiya içinde en açık isyânın temsilcisi talebeler". Bu şaşkın delikanlılar "silâhlı-savaş kavramına, marksizm-leninizmle hiç ilgisi olmayan bir öz koymaktadırlar." Hepsi de şuursuzluklarının cezasını çekmiş; bir çoğu "demir parmaklıkların ardına tıkmıştır." Bütün bu faâliyetler, sonunda, "gerici güçler"in işine yaramıştır. Hulâsa "anarşizmin rüzgârları — gerek dün, gerekse bugün — gericiliğin yelkenini şişirmektedir."

Anarşi mi, "Anomie" mi?

Türk için, en büyük felâket: Başsızlık. Ferd devletin emrinde, devlet ferdin hizmetindedir. Yekpâre bir bütündür cemiyet. Hodgâmlık içtimâî uzviyetin tanımadığı bir hastalık. Bambaşka bir ruh ikliminde gelişen anarşizm, Avrupa'nın diğer emrâz-ı içtimâiyesi gibi, ülkemize de uğrar zaman zaman. **Ziya Paşa'nın:**

**"Cihan nâmındaki bir maktel-i âmê yolum düştü
Hükûmet derler andâ bir nicê salhâneler gördüm"**

feryadı, tekerrürüne şahid olmadığımız yabancı bir ses.

Fikret, ferdiyetçi anarşizme zaman zaman yaklaşıp:

**"Kimseden ümmîd-i feyz etmem, dilenmem perr ü bâl
Kendi cevvim, kendi cflâkimde kendim tâirim."**

diyen şâir "**Târîh-i Kadim**"inde Stirner'i hatırlatır. Ama bunlar marazî bir hassâsiyetin kanat çırpınışlarıdır sâdece. Rüzgâr yine batıdan esmektedir. A. Rıfki, bektaşılıktan ihtilâlciliğe, ihtilâlcilikten budizme geçer. Serseri ve kararsız bir cevelân.

Son yılların talebe hareketlerine gelince... Bunlar “bir nisan” bayramında ellerine tabanca ve dinamit lokumu tutuşturulan çocukların oynamağa heveslendikleri kanlı bir oyundur. Anarşi? Belki... Anarşizm? Hayır. Kendi kendini tahribeden bu zavallı nesil, anarşizmin belli başlı nazariyecilerinden habersizdir. Zâten ne Bakunin çevrilmiştir türkçeye, ne Proudhon, ne Kropotkin, ne Elisée Reclus, ne Stirner. Bize göre bu tehlikeli mâcerâyı vasıflandıracak kelime anarşiden çok “anomie”dir.

Zîrâ sanâyileşmiş ülkelerde saman alevi gibi parlayıp sönen, talebe hareketleri bizde müzmin bir hastalık gibi devam ediyor. Anarşist tedhişin hedefi, devlettir. Öğrenciler birbirlerini yemekle meşgul; cinâyetten çok intihâra benzeyen bir çılgınlık bu. Yabancı rüzgârların körüklediği bu yangını batılâşma fâciasının son perdesi olarak görüyoruz. “Anomie”, ama hiç bir ülkenin benzerini görmediği vahim, şumullü ve köklerini târihin derinliklerine dayayan bir “anomie”. Kâmuslardaki târiflerden hiç biri ülkemizi tehdit eden büyük tehlikeyi kucaklayamıyor; zîrâ Avrupa bizdeki değerler hercümercine hiç bir çağda şâhid olmamış. “Anomie” (a: nefiy takısı, nomia: kânun, nizam) kânunsuzluk demek, sâbit bir kânun yokluğu.

Sosyoloji Kâmusu şöyle diyor: “Anomie”, Durkheim tarafından uydurulan ve o zamandan beri sosyolojik tahlilde mühim bir yeri olan mefhum. “İçtimâî İş Bölümü”nde (1893), “düzeni sağlayan ahlâk ve hukuk kuralları ortadan kalkınca cemiyetin bütününü kucaklayan hastalık” olarak târif edilir. Târihin belli dönemlerinde “davranışları biçimlendiren ve idealleri inşâ eden değerler sistemi ile ferdler arasındaki münâsebetler altüst olur. Bu buhran cemiyetin bütününü sardığı zaman “anomie” vardır; “anomie” dayanışmanın yok oluşudur”. Durkheim’e göre, içtimâî iş bölümü kendine has bir dayanışma biçimi yaratır: Organik dayanışma. İçtimâî faaliyetlerin farklılaşması ile toplum üyelerinin ortak duygularında değişimler olur; bu da sosyal inançların gevşemesine yol açar; cemiyet imajının yerini kişi imajı alır. Ferdler kendilerinde bir takım kâbiliyetler olduğuna inanırlar; toplum onlara belli

roller verir; eğer bu kâbiliyetlerle, o roller birbirine uymuyorsa sosyal bütünleşme gerçekleşemez... Çağdaş toplum, işbirliği ile rekâbet, dayanışma ile çatışma arasında bocalamaktadır. İktisâdî anarşi ve —âile, kilise, korporasyon gibi— ara kuruluşların zâfı yüzünden dengesizlik doğunca değerler sistemi bozulur; kişinin amaç ve araçları ön plana geçer çünkü içtimâî düzen, içtimâî âhengi sağlayamaz artık.

Durkheim'in "İntihar" adlı eserinde "anomie"nin bir başka yönüne ışık tutulur: Ferdle kucağında yaşadığı toplumun normları arasındaki münâsebet (bu normların ferd tarafından benimsenip benimsenmemesi). Ferdle sembolik düzen arasındaki münâsebeti ele alan bu inceleme, yalnızlaşan insanın sonsuz ve başdöndürücü arzular içinde bocalayışını aydınlatır. Toplum, insanın kaynağında yer alan bu bunalımı kendi kurallarına boyun eğdirecek kadar güçlüyse bunalım kaybolur ama bütünleştirici müesseselerin baskısı azalınca tekrar belirir, "anomie" budur işte. "Anomie"nin îzâhı artık sâdece sosyal düzen çerçevesi içinde yapılamaz; arzuyla kânun arasındaki münâsebeti ve kânûnun arzûyu beşerîleştirmekteki aczi de dikkate alınmalıdır. "Anomie" ölçsüzlüğü hastalığıdır.

Merton'a göre "anomie", cemiyetin teklif ettiği amaçlarla, bu amaçları elde etmemizi sağlayan meşrû vâsıtalar arasındaki uyumsuzluktan doğar; ferdin toplum tabakaları içindeki yerinden doğan bir uyumsuzluk.

Wirth ise şöyle diyor: "İçtimâî yönelişlerin dayandığı temel zayıflamışsa (yânî herkes başka bir telden çalışırsa, fertler arasında dayanışma kalmamışsa, değerler levhası alt üst olmuşsa), cemiyet yapısı çözülmeye yüz tutar; Durkheim bu çözülmüş "anomie" diyor, bir nevî sosyal boşluk, içtimâî adem. İntiharlar, cinâyetler, kargaşalıklar birbirini kovalar; çünkü ferdin yaşayışı artık bütünleşmiş ve müstakar bir içtimâî zemîne kök salmış değildir; hayat faâliyeti, geniş ölçüde, mânâsını ve hikmet-i vücûdunu kaybetmiştir².

² Bkz. K. Mannheim, "İdéologie et Utopie"nin önsözü. "Anomie" hakkında tafsilatlı bilgi için Prof. Nephân Saran'ın "Üniversite Gençliği", İ.Ü.E.F. yayınları, 1975 adlı incelemesine başvurulabilir.)

SULTAN FÂTİH'İN GAZELİNİ TERBİ'

— Muhterem Ekrem Hakkı Ayverdi'ye —

«Edebî ve Mânevi Dünyası İçinde
Fâtih» isimli eserin feyziyle...

Nakş-ı Hak kim gâh olur bustânınî hadrâ döşer
Vakt irer başdan ayâğâ mîyveden mahyâ döşer
“Çün sabâ fasl-î hazandâ gülşenê dîbâ döşer
Hak budur her nakşi yîrindê olub zîbâ düşer”

Vâsıl-î fasl-î visâlin olmağâ ruhsat bulam
Neyleyüb milk-i firâkın fethinê nusrat bulam
“Nîce tenhâ âstânın öpmeğê fırsat bulam
Kûyinê azm eylesem sâyem banâ hem-pâ düşer”

Vasf-ı hüsnün kılmağâ bezl eyleyüb efkârımı
Eylesem bin kerre ikrâr üstünê ikrârımı
“Zülfünün vafında tûmar eylesem eş'ârımı
Kaşların vafında olan cümleyê tuğrâ düşer”

Gâh Leylâ gâh Şîrîn ad virirlermiş sana
Gâh Hüsn ü geh Züleyhâ'dur o, dirlermiş sana
“Mihr ü meh âb içre arz-î hüsn iderlermiş sana
Lîk kadrî anların bû işden âşâğâ düşer”

İddeâdur bû deyû bîgâne-veş baş çekmegil
Bî-hicâb görmek degül mümkün, tecellâdur delîl
“Bâğa servînî hirâmân itse ol ruhsârî gül
Na'ra-î bûlbülle gülşen sahnınâ gavgâ düşer”

Milk-i dû âlem vü hükm-î arş u ferş ü bahr u ber
La'l ü zümrüd, sîm ü zer, yâkût u gevher, serseter
“Ehl-i dehrê âlemün ma'mûresin arz itseler
Ehl-i fakrun hissesînê milk-i istiğnâ düşer”

Müşkil işdür ey Mürîd makbûl-i yâr olmak sana
Kim ki vârun virmemiş varmaz imiş cânânına
“Avniyâ dil virmek ol dildâra düşmezdi bana
Bir düşecek yir arâyûben gönül ammâ düşer”

21, 22 Aralık 1975 — İstanbul

Mustafa Tahralı

MEHMED ÂKİF'DEN MEKTUPLAR

M. Uğur DERMAN

9. Mektup¹

İki Gözüm Mâhir Bey,

Yirmibeş, otuz sene evvel Adana'da bulunuyordum. Vilâyet merkeziyle Mersin Sancağı'nda² uzun zaman maârif mualimliği etmiş, oldukça mâlûmatlı bir adamla dost olmuştuk. Bir gün kendisiyle dereden tepeden konuşurken, hazret: "Mersin şu onbeş yıl içinde filân beyden başka mutasarrıf, Adana da filân paşadan mâadâ vâli görmedi" dedi. Tabîî ben, bu iki recül-i hükûmetin³ icrââtına, yâhud fazlına âid olmak üzere silsile başlayacak diye bekliyordum. Hayli imtidad eden⁴ bir sü-küttan sonra, hoca efendi: "İşte benim kadrimi o iki adam bil-miştî" cümle-i vecizesini ilâve etti.

O zaman gençlik, tecrübesizlik hâli olacak ki, dostumun tarz-ı muhâkemesi bana tuhaf görünmüştü. Hatâ etmişim. Bu gün anlıyorum ki, adamcağız pek doğru düşünüyormuş. Ben de kendimi bileliden beridir, ilk defâ bir anlayışlı mahlûk gördüm: Fuad Şemsî'nin bulduğu Moskof resimcisi. San'atkâr-ı

¹ Daha önceki sekiz mektup, Ocak 1975 nüshamızdan itibâren sırayla neşredilmiştir.

² Sancak: Osmanlı Devleti teşkilâtında vilâyet ile kazâ arasında bir mevkîi olan idârî kuruluş. Bir sancak, birkaç kazâdan teşekkül eder ve bir mutasarrıf tarafından idâre olunurdu. Birkaç sancak da bir vilâyeti meydana getirirdi.

³ Recül-i hükûmet: Devlet adamı, devletin mühim mevkilerini işgal eden.

⁴ İmtidad eden: Uzayan.

müşârunileyhin⁵ nazarındaki nüfûza hayrân olmamak — bütün müşkilpesendliğime rağmen — benim için kâbil değil⁶.

İki ay var ki, her gün sana mektup yazmak istiyorum, bir türlü muvaffak olamıyorum. Beni mâzur göreceğinden emin olmakla berâber, tâdil-i iştiyak için, ara sıra böyle bir hasb-i hâle muhtâcım. Tahmininiz vechile meşgûlüm, terceme şöyle böyle yürüyor. Yariya geldim, mütebâkî yarısının daha çabuk biteceğine kâniim. Ancak, sağ olur da ikmâl edebilirsem, sonra bir altı-yedi ay kadar da tashihi, tâdili, tebyizi için lâzım. Sen yanımda olsan çok yardımın dokunacak ama, nerede o devlet.

Fuad Şemsî ile dostluğu ileriye götürdüğüne çok iyi ediyorsun. Oğlanın sözü, özü, her şeyi doğrudur; irfânı, dirâyeti, mâlûmâtı da caba. Paşabahçesi'nden pek memnun olduğu anlaşılıyor⁷. Zâten, hakikat hoş yerdir. Bir aralık ben de oraya göçmek istemiştım; lâkin bilmiyorum, neden etmedim. Hele içeri tarafları ne âsûde bir muhittir!

Fâhir yine o İtalyan Mektebi'ne mi gidiyor? Servet Bey neyle meşgûl? Emin hâlimden, bermûtad, pek memnun. Rüyâ-larını bile arapça görüyormuş! Bizim dâirenin kapıcısı, Elbasan⁸ köylerinden Kâzım Ağa'nın, Emin'den bir yıl evvel Mısır'a gelen, o yaşlarda bir oğlu var. İşte bizim mahdûm-ı mükerrem, ondan tashîh-i lûgat⁹ ile meşgul!

⁵ San'atkâr-ı müşârunileyh: Bahsi geçen san'atkâr.

⁶ O târihlerde İstanbul'da bulunan ve çok san'atkârâne fotoğraf çeken bir Beyaz Rus fotoğrafçısından, gönderilen hangi resim dolayısıyla Âkif Bey'in böyle takdirle bahsettiğini bilemiyorum.

⁷ Benzeri az bulunur bir hamâkatle, sanki başka yer kalmamış gibi, büyük bir şişe ve cam fabrikası kurmak için bu semt seçilene kadar (1934 yılı), Boğaziçi'nin en lâtif ve nezih sayfiyelerinden olan **Paşabahçesi**'nin, sonundaki sıyı de atarak, onu hem **türkçenin**, hem İstanbul'un garîbesi hâline getiren ma'hud zihniyete bilmem ne demeli? Mektubun yazıldığı târihlerde Fuad Şemsî Bey (1886-1974), Ressam Hoca Ali Rızâ Bey (1858-1930) ile Paşabahçesi'nde bir yalıda birkaç yıl berâber oturmuşlar.

⁸ Elbasan: Balkan Harbi'ne kadar Osmanlı hududları içinde kalan bir Rumeli şehrimiz ki, bugün Arnavudluk'a âittir.

⁹ Tashîh-i lûgat: Kelime hatâlarını düzeltmek.

“Var kıyâs et vüs’at-î deryâ-yı rahmet nîdügün!”¹⁰

Mâmâfih, getirdiğim çok isâbet olmuş. Bilhassa ellerinizden öper.

Burada sıcaklar oldukça ehemmiyet kesb etti; lâkin biz alıştık. Siz nasıl vakit geçiriyorsunuz? Resmî vazîfeniz hâricinde neyle meşgûl oluyorsunuz? Bunlara dâir bana mâlûmat vermenizi isterim. Ali Rızâ Efendi ceddimizi gördüğünüz var mı? Ferid Bey’e, Hayri Bey’e rast geliyor musunuz? Hepsine arz-ı hürmet ederim.

Unutmadan bir garibe söyleyim: Mısır’ın mektepleri mi sıkı, mekteplileri mi gevşek, bilemem; burada sınıftan geçmek fevkalâde bir hâl; dönmek ise asıl. Tam bizim Emin’in muhîti! Yanı başımızdaki komşunun evi kaç gündür, düğün evi gibi işliyor. Sebebini sordum, “Oğulları imtihanda muvaffak olmuş; sınıf geçmiş” dediler. Sınıf geçene “necah”, dönene “sâ-kıt” diyorlar. Hılvan ikinci takımla dolu. Bizim memlekette, dönenlerin yüzüne tükürülür ama, sınıf geçenlerin tebrikine koşulmaz değil mi?

Senin, Servet Bey’in, Fâhir’in, hepinizin gözlerini öperim. Emin, kardeşlerine arz-ı iştîyak eder. Allâh’ın birliğine emânet olun, iki gözüm Mâhir Bey.

Fuad Şemsi’ye pek çok selâm söyle, Hacı Baba’yı¹¹ görürse, benden selâm söylesin.

30 Zi’l-hicce 345 - Perşembe¹²

Mehmed Âkif

¹⁰ “Rahmet deryâsının genişliğinin ne olduğunu artık sen karışlaştır!” mânâsındaki meşhur mısra.

¹¹ Âkif Bey, çok sevdiği dostu Ahmed Naim Bey (1870-1934) için, gıyâbında bu lâkabı kullanırmış.

¹² 30 Haziran 1927.

YAKARIŞ

Ulu Rabbim... başımızda duman var;
Yerler bozbulanık, gökler ışıksız!
Saâdeti kör-şeytandan uman var,
Daldan yeşil uçmuş, kökler ışıksız!..

Bir zaman göklerde güneş, ay bizdik...
Ufka pembe-yeşil zaferler çizdik.
Ekmekten mubârek, sudan azizdik!
Şimdi sesler boğuk, renkler ışıksız!..

Şimdi bilgi serap, tefekkür sancı!..
Nefsânî girdaplar boğmuş inancı!
Madde, esir etmiş yaşlıyı, genci;
Kabuklar tam-takır, özler ışıksız!..

Menfaat; köşeyi, bucağı tutmuş...
Nefis ejderhâsı, mânâ'yı yutmuş!..
Kullarının çoğu seni unutmuş;
Kalpler cin-çukuru, yüzler ışıksız!..

Uykular asırlık, duygular cüce...
Ruhlar hasret kalmış, ilâhî güce!
Ne, zaman mukaddes; ne, mekân yüce;
Elemler körkütük, hazlar ışıksız!..

Rabbim!.. belli değil yâr ile ağyar...
Ne aşkta şevk kalmış, ne meşkte tat var!
Dışta sahte gülüş, içler kan ağlar;
Bakışlar mânâsız, gözler ışıksız!..

Umut tutsak, huzur demir kafeste...
Visal: Kaf Dağı'nda, âşk: Son nefestel..
Ne sözde şiir var, ne sazda beste;
Pesler ses cinneti; tizler ışıksız!..

Varlıklı, düşkünü sorup gözetmez!
Kalemler, çıkarsız, bir-tek söz etmez!..
Bu sarhoş düzene akıl, sır yetmez;
Nağmeler notasız, sazlar ışıksız!..

Ne sâkîmiz belli, ne üftâdemiz
Zehir-zıkkım peymânemiz, bâdemiz.
Fakr ü zarûrette sâbit kademiz!
Eller, kıt kanaat; yüzler ışıksız!..

Ey Rabbim, bizlere sen eyle kerem!..
Kimimiz Mecnûn'uz, kimimiz Kerem!
Rızâ der, bu sırra, ben nasıl erem?
Yollar hep toz-duman, izler ışıksız!..

Rızâ Ümit

SOSYAL - GÜVENLİK

Doç. Dr. Turan YAZGAN

(Geçen sayıdan devam)

Giriş : Evvelki konuşmamızda, önce, sosyal güvenlik mefhûmu üzerinde durmuş, sosyal güvenliğin, insanın hakkı, devletin de vazîfesi olarak kabul edildiğini, ferdin irâdesi ve arzûsu dışında, tehlikeye uğraması hâlinde doğacak zararlardan kurtarılmasının, insanlığın târîhî gelişiminin bugünkü merhalesinde, artık mutlakâ zarûret olduğunu ve bu maksatla kurulmuş olan sosyal sigortalar ve kamu sosyal güvenlik harcamaları gibi müesseselerin Türkiye’de henüz yeterli olmadığını ve bu müesseselerin kemiyet itibâriyle bütün nüfusumuzu içine almaktan çok uzak olduğunu arzetmiştik.

Bugün, mevcut sosyal güvenlik sistemimizi, çeşitli açılardan ele alıp, değerlendirmeye ve sonra da kendi iktisâdî ve içtimâî bünyemize daha uygun bir sosyal güvenlik sisteminin nasıl olabileceği husûsundaki fikirlerimi îzah etmeğe çalışacağım.

Devlet Görevi Olarak Sosyal Güvenliğimiz Sosyal güvenlik sistemi bir devlet vazîfesidir ve bizim Anayasa’mızın 48.

maddesiyle sosyal güvenlik sistemi gerçekten bir devlet işi olarak kabul edilmiştir. Ancak bu husus kesinlikten uzak olarak, «Devlet’in bu görevi yerine getirmek üzere sosyal sigortalar ve sosyal yardım müesseseleri kuracağı ve kurduracağı» şeklinde ifâde edilmiştir. Bu cümledeki kuracağı ve kurduracağı kelimelerine dayanarak, daha sonra, hiç bir zaman sosyal sigortalar vasfı veremeyeceğimiz ve çok küçük gurupları koruyan, bir takım banka ve sigorta şirketleri,

sandıkları, devlet mes'ûliyeti altında sosyal sigortalar vasfını kazanmışlardır.

Eğer sosyal güvenlik bir devlet görevi ise, o takdirde devletin bu görevi, vatandaşlar arasında hiç bir ayırım yapmaksızın, yerine getirmesi icap eder. Çünkü bilindiği gibi Türklerde devlet **babadır**, vatan da **ana**! Diğer dünyâ dillerinde bunun tam tersidir. Devlet mâdemki bir babadır, insanlar arasında ayrılık göstermez. Oysa Türk sosyal güvenlik sistemi bir devlet görevi olarak yürütüldüğü hâlde, önce memurları, sonra işçileri ve yakın zamandan itibaren de müstakil çalışanları korumağa başlamıştır. Bunun dışında kalan guruplar — ki bunlar içinde geçen sefer de arzettiğim gibi, korunmağa muhtaç çocuklarla, kimsesiz, âciz ihtiyarlar da vardır — tamâmiyle bu güvenlikten mahrum bırakılmıştır. Eğer sosyal güvenlik bir devlet vazifesi ise, bu tarzda nasıl hareket edilebilir? Yâni vatandaşların bir kısmı korunurken diğer kısmı nasıl bu korunmanın dışında tutulabilir? Bir kere bu nokta Türkiye'de sosyal güvenliğin bir devlet görevi olarak Anayasa'da mevcut olmasına rağmen, gerçekte devlet görevi olarak yürütülmediğini ifâdeye yeter.

Tehlike ve Sosyal Güvenliğimiz Sosyal güvenlik, Türkiye'de târifinin ana unsurlarından biri olan «tehlikeye uğrayanı tehlikenin zararlarından kurtarmak garantisine» de tamâmiyle aykırı durumda işletilmektedir.

Gerçekte tehlikeye uğramayan insanın sosyal güvenliğe ihtiyacı yoktur; yâni kendi alın teriyle kazanan, sağlığı yerinde olup çalışan insanın hiç kimseye ihtiyacı yoktur. Oysa serveti, geliri ne olursa olsun, ihtiyarlayan, hastalanan veya ekmeğini, kazancını kaybeden dul ve yetim tehlikeye uğramış insandır; bunların geliri kesilmiştir. Dolayısıyla nâmerde muhtaç olma tehlikesiyle karşı karşıya kalanlar bunlardır. O hâlde sosyal güvenliğin yalnız bunları koruması icap eder. Yoksa hâlen bizim üklemizde olduğu gibi, 35 yaşına gelip sırf câzibesinden dolayı emekli aylığını isteyenlere, emekli aylığı veren bir sistem asla ve kat'iyen sosyal güvenlik sistemi değildir. Bunun adına belki «bir lûtuf sistemi» belki «bir iâne sistemi», belki «bir imtiyazlı gurupların korunma sistemi» denilebilir, ama «sosyal güvenlik sistemi» kat'iyen denilemez.

Bilindiği gibi, bizim ülkemizde sigortaya ilk girdiği târihten itibaren 25 yılını dolduran ve bu 25 yıl içinde 5.000 gün yâni 13 yıl civârında çalışmış olan bir kimse emekli aylığı alma hakkını elde etmiştir. Böyle bir hak, eğer sigortaya girdiği târihteki yaşı 12 ise 37 yaşında, 15 ise 40 yaşında emekli olabilme hakkı demektir. Oysa buna hiç bir sûret ve şekilde hak denemez; hele sosyal güvenlik hakkı hiç bir zaman denemez. Çünkü sosyal güvenliğin, tehlikeye uğrayanı tehlikenin zararından kurtarması gerekir. 37, 40, 45 yaşındaki insan, eğer çalışma gücüne sâhipse onun emekli olması devletin sâdece bu insanlara bir lûtuf dağıtması, bir ihsan dağıtması demektir ve emeklilik bu derece genç yaşta verilen hak olunca, bunların bütün yapacağı iş, çalıştıkları süre boyunca emekliliklerini beklemek olacaktır. Gerçekten Türkiye’de hangi resmî dâîreye giderseniz gidiniz, hangi fabrikaya girerseniz giriniz, herhangi bir kimseyle konuştuğunuz zaman, hepsinin emekli olacağı yılı beklemekte olduğunu, bunun dışında herhangi bir gayret göstermesi için hiç bir sebep olmadığını kolaylıkla mûşâhede edebilirsiniz. Yâni Türkiye bir emekliler mezarı hâline getirilmektedir. Çalışmakta olanlar gâyesiz veyâ sâdece emeklilik gâyesi peşinde koşan, dinamizmden mahrum, atılğanlıktan yoksun, hareket kâbiliyetini terk etmiş, tamâmiyle boyun eğmiş ve günlerini bekleyen insanlar hâline getirilmiştir. Bunun bir ekonomiyeye, bir devlet hizmetine vuracağı darbe çok kolaylıkla anlaşılabilir. Gerçekten bugün eğer Türk ekonomisi, çok verimsizse, Türkiye’de devlet çarkları da gereğinden çok fazla âtılrsa, bunda sistemin, az da olsa, mutlakâ rolü vardır ve ben bunu her zaman iddiâ etmekteyim.

Sosyal Güvenliğin Seviyesi Diğer taraftan yine, evvelce yaptığımız târifiyle, Türkiye’dekini mukâyese ile değerlendirecek, sosyal güvenliğin, devlet görevi olmasının bir neticesi olarak, ancak devletin gücü ölçüsünde, ve fakat mutlakâ insan haysiyetine yaraşır bir asgarî sağlamak zoruunda olduğumuzu görürüz. Yâni herkes, daha tehlikeye uğramadan bilecektir ki, eğer böyle bir hâl başına gelirse, (ki bâzıları mutlakâ gelecektir, bâzıları da muhtemelen gelecektir.) devlet onu insan haysiyetine yaraşır bir seviyede bu tehlikenin zararından kurtaracaktır. Yâni kaybolan çalışma gücünü

iâdeye gayret edecektir; kaybolan kazancını da telâfi edecektir. Böylece insan, nâmerde muhtaç olmama duygusu içinde, rahat ve emniyetli çalışabilecektir. Türkiye’de yine Anayasa bir maddesi ile, sosyal güvenliğin devletin mâlî gücü ölçüsünde tanınacağını kaydetmekle berâber, bundan tamâmîyle uzak bir tatbikat doğmuştur. Evvelâ sosyal güvenlik haklarına sâhip bulunan, nüfûsumuzun çok az bir kısmı, tam mânâsıyla teşkilâtlı guruplardan ibâret olduğu için, teşkilâtlarımızın gücü ölçüsünde, mütemâdiyen meclislere baskı yapmışlar ve bu baskının sonucunda da memurlar bir şey koparınca bunu işçiler, işçiler bir şey koparınca hemen bunu müstakıl çalışanlar tâkip edecektir ve bağımsız çalışanlar, daha güçlü olacakları için — şimdilik pek değiller, henüz teşkilâtları yeni — bu defâ öncülüğü ele alacak; onlar bir şey kopardığı zaman, derhâl ordu, arkadan diğer memurlar, onu da işçiler tâkip edecek ve böylece bir imtiyazlı küçük gurup mütemâdiyen sosyal güvenlik haklarını devamlı olarak yukarıya çıkarma imkânını bulacaktır. Aslında bu imkânı da şimdiye kadar hep bulmuşlardır. Neticede şöyle bir durum doğmuştur: Bir tarafta mahkemelerimizin «koruyun» diye karar verdiği 20.000 çocuğu, barındıracak yerimiz olmadığı ve bu işle görevli olanlar gerekli parayı ayırmadıkları için, köprü altlarında sıra bekletirken, diğer taraftan 40 yaşındaki insanları emekli etmekte ve çalışırken elde ettikleri kazancı, emekli olunca da vermekteyiz. Dünyâmızın hiç bir yerinde insanların çalışırken elde ettikleri gelikle, tehlikeye uğradıkları zaman sosyal güvenlik müesseselerinden alacağı gelir kat’iyyen eş değildir. Bugünkü hâlde en yüksek kodu Avrupa uygulamaktadır. Avrupa’da hayat boyu kazanç ortalamasının % 50 si ancak sosyal güvenlik gelirini teşkil eder. Hâlbuki bizde son beş yılın en yüksek üç yılının kazançlarının ortalamasının %70’i sosyal güvenlik geliridir. O hâlde sosyal güvenlik geliri vergisiz olduğuna göre, aslından çok daha yüksektir; dolayısıyla Türkiye’de tehlikeye uğramak bir nîmettir (!) Hele uğramadan da insanlar tehlikeye uğruyor kabul ediliyorsa, 37 yaşında, 40 yaşında emekli ediliyorsa, insanların Türkiye’de vazîfesi tehlike peşinde koşmaktır. Zaman zaman çıkarılan aklın hiç alamayacağı bâzı kânunlar da tehlike peşinde koşmayı yüzbinlerce insan arasında bir yarış-

ma sebebi yapmakta ve neticede, çeşitli sahtekârlıklarla, iki yaşında sigortaya girdiğini bile iddiâ edenler ortaya çıkmaktadır. Gerçekten bir borçlanma kânûnu çıktığı zaman 400.000 kişi buna mürâcaat etmiş ve bu 400.000 dosya içinde 2 yaşında sigortaya girdiğini iddiâ edenler dahî görülmüştür. Aynı borçlanma kânûnu içinde, benim yaptığım bir araştırmaya göre, her yirmi dosyadan altısının Türkiye'deki azınlıklara âit olduğu karşımıza çıkmıştır. Yâni, Rum, Ermeni ve Yahudi isimlerini taşıyan dosyalar... sosyal sigortalar kurulmadan önce, şu veyâ bu müesseselerde çalıştıklarını iddiâ etmişler ve bunu sözde isbat etmişler ve bu borçlanma yoluyla bugünkü yaşları 37, 40, 45 olduğu hâlde emekli aylıklarını almışlardır ve artık yapacakları şey yan gelip yatmaktan ibârettir. Sosyal güvenlik bu şekilde Türkiye'de belirli bir gurup için mütemâdiyen dik olarak yükselen bir hak veyâ bir imtiyaz hâline getirilmiştir. Öbür tarafta sıra bekleyen kimsesiz çocuklar, sürünen âciz ihtiyarlar, dilenmek zorunda kalan veyâ çeşitli ahlâksızlıklara mürâcaat edip gelirini sağlamak zorunda kalan dullar hiçbir zaman bu ülkenin parlamentolarında konuşulma fırsatına kavuşturulamamıştır.

Sistem Olarak Bugünkü sistemimizin çok önemli diğer bir
Sosyal boşluğunu veyâ kötülüğünü şu noktada bu-
Güvenliğimiz labiliriz: Sosyal güvenlik bir sistemdir ve
âileyi birim olarak alır ve almalıdır. Oysa
Türkiye'de sosyal güvenlik bir sistem değil, aksine bir sistem-
sizliktir ve âileyi de birim olarak almamıştır. Bir kere sosyal gü-
venlik her şeyden önce, eğer esas itibâriyle sosyal sigortalarla
sağlanmak isteniyorsa, sosyal sigortaların bıraktığı bir takım
boşlukları devletin genel bütçesinden karşılaması gerekir. Sos-
yal sigortalar evvelâ tekniktir; hesâba dayanır. Meselâ bir
kimse, onbeş, yirmi yaşında mâlûl hâle gelebilir; bu bir mu-
kadderat mes'elesidir; mümkündür. Fakat yirmi yaşındaki bir
mâlûlün, eğer tesbit edilen şartlar icâbı, meselâ, asgarî 1800
gün yerine 1799 gün pirim ödemişse, Sosyal Sigorta ona aylık
veremez, çünkü bu bir teknik müessesedir. Ödediği paraları
iâde eder, ama az sonra, üç ay sonra, bilemediniz bir yıl sonra,
bu para biter ve bu insan sefâletle yine kucak kucağa kalma-
ğa mahkûm olur; bu, ülkemizde bütünüyle mevcut bir teknik

boşluktur. Sosyal sigortadan, bunun gibi gelir hakkını elde edemeden tehlikeye uğrayan insanlarla meşgul olacak hiçbir müessese maalesef yoktur. Aynı durumun yetim için, dul için de başa geldiğini düşünebiliriz. Gerçekten, aylık hakkı elde edemeden kocası ölmüşse, bir dulun üç dört yetimiyle ortada kaldığını düşününüz. Bu dul ve yetimler elde ettikleri toptan ödemeyi az sonra tükettikleri zaman yapabilecekleri bir şey yoktur ve devletin hiçbir müessesesi hâlen el atamadığına göre, bunlar için de sürünmek, sefâlet veyâ ahlâksızlığa doğru yönelmek bir mecbûriyet hâline gelebilir. Dolayısıyla teknik boşluğun doldurulmamış olduğu bir ülkede sosyal güvenlikten bahsetmek pek kolay bir iş değildir.

İdârî Sosyal güvenlik ayrıca idârî bir boşluğa da sâhiptir.

Boşluk Daha doğrusu sosyal sigortalar idârî bakımdan da boşluk bırakırlar. Çünkü bizim ülkede şu anda 70.000 civârında yerleşme noktası mevcuttur. Eğer sosyal sigortayı 70.000 yerleşme noktasına götürüp, pirim tahsil etmek ve tehlikeye uğrayanlara ivaz ödemek durumuyla karşı karşıya kalırsanız bunun mâliyeti hiçbir devletin altından kalkamayacağı bir yük hâline gelir. Yâni bunlardan elde edeceğimiz pirimler, tahsil için yapacağımız masraflardan daha az olabilir. Zâten bu yüzden ki Türk zirâatinin vergilendirilmesi günümüzde hâlâ mes'ele olmaktadır. Dolayısıyla teknik bir müessese olan sosyal sigorta, bu yönüyle, ülkemizde, büyük bir idârî boşluğa da sâhiptir. Bu boşluğun doldurulması kayıtsız şartsız kamu sosyal güvenlik harcamaları dediğimiz ve genel bütçe içinden ayrılacak fasıllarla mümkün olabilir. Türkiye'de maalesef yine evvelce arzettiğim gibi bu açıdan yapılabilen hemen hiçbir şey yoktur. Devede tüy kabîlinden, insan oldukları için değil, fakat üstün hizmet ettikleri için, devlet bütçesinden gelir alan kimselerimiz vardır. Bunları da çok geç düşünmüştür. Meselâ istiklâl madalyası sâhiplerine, sokaklarda göğüslerinde madalyalarla süründürerek, öldükten sonra aylık bağlamayı, nihâyet 1969 da düşünebildik.

Sosyal Refah Hizmetlerinde Sistem dediğimiz zaman sosyal güvenliğin, sosyal refah hizmetleriyle berâber de bir bütün teşkil etmesi icap eder. Türkiye'nin çok önemli bir açığı da bu noktada mevcuttur. Gerçek-

ten gelir garantisi hiçbir zaman geçim garantisi mânâsına gelmez. Eğer gelir garantisine sâhip olan kimse bir âile biriminden mahrum ise (meselâ bir yetim, üç yaşında, gelir garantisi var; ölen babasından sosyal sigorta aylığı bağlanmış kendisine, ister üç, ister on yaşında olsun, bir yetimin, kendi başına bir âile teşkil etmesi mümkün değildir ve gelir garantisi onun için hiçbir mânâ ifâde etmez.) bu garantinin mutlakâ bir hizmete dönüştürülmesi icap eder. Bu hizmet sosyal refah hizmetidir.

Mümkünse âile, değilse âile muhîtime en yakın, en benzer bir müessesenin bu yetimleri kucağına alması ve bunların geçinmelerini sağlaması icap eder. Yedi yaşına kadar olan çocuklar için, çocuk bakım evleri, yedi yaşından sonrakiler için de çocuk yetiştirme yurtları dediğimiz yurtların bulunması icap eder ve gelir garantisinin âile hizmetine dönüştürülmesi gerekir. Türkiye’de maalesef bu da yapılmamıştır ve gelir garantisi olan pek çok çocuk, âile muhîtinden mahrum olduğu için sıra beklemektedir. Daha evvel arzettiğim gibi. Kaldı ki sıra bekleyenler içinde gelir garantisine hiç sâhip olmayanlar da vardır; onlar ise hiç düşünülmemiştir. İhtiyarlar için de aynı şeyi söylemek gerekir. Çünkü ihtiyarlık bir biyolojik vâkiadır; belirli bir devreden sonra, insanın kendini geçindirme gücünü kaybetmesine yol açabilir. Kendi âile muhîti yoksa, bir ihtiyarın ona benzer bir muhîte, yânî bir huzur evine yerleştirilmesi icap eder. Türkiye’de bu da maalesef eksiktir. Onüç huzur evinde ancak bin kadar ihtiyarımız barındırılmaktadır. Oysa korunmaya muhtaç çocuğumuzun 300.000, ihtiyarımızın da 100.000 civârında olduğunu tahmin ediyoruz. İşte sosyal refah hizmetleriyle sosyal güvenliğin, iki tekerlekli bir arabanın birer tekerleği gibi, mutlakâ berâber olması, yanyana yürümesi icap eder. Türk sosyal güvenliği bu âhenkten tamâmiyle mahrumdur. Böyle bir me’s’le Türkiye’de esasdan hiç düşünülmemiş ve sosyal refah hizmetleri umûmiyetle mahallî idârelere ve belediyelere verilmiştir. Fakat bu idâreler değil halka hizmet, ancak kendi kendilerini idâre edebilir durumundadırlar. Ancak aşırı kalabalık personel maaşlarını ödebildikleri takdirde kendilerinin, vazîfelerini yapmış saymak-

tadırlar. Dolayısıyla sosyal refah hizmetlerine sâhip çıkacak bir müessesemiz henüz ortada yoktur.

Sosyal Güvenliğimizin Finansmanı ve İktisâdî Şartlarımız Sırf belirli bir târîh açısından yaptığımız bu değerlendirmenin yanında sosyal güvenliği, mevcut iktisâdî şartlarımızla karşılaştırmamız da icap etmektedir. Bunlardan meselâ, Türk sosyal güvenliğinin finansmanı mes'elesini ele alabiliriz. Türkiye sosyal güvenliği, esas itibâriyle sosyal sigortalar üzerine binâ edilmiştir. Sosyal sigortalar pirimlerle finanse edilmektedir. Pirimler sâbit oranlıdır ve ücret bordroları üzerinden alınmaktadır. Ücret bordroları üzerinden tahsil edilen işçi ve işveren pirimleri, üretilen mal ve hizmetlerin mâliyetine intikâl etmekte, evvelâ emek mâliyetini teşkil etmekte ve emek mâliyeti olarak da mal ve hizmetin mâliyetine girmekte, bundan dolayı da fiat içinde mutlakâ yer almaktadır. Türkiye'de fiat içinde yer alması son derece kolaydır, çünkü talebin artışı dâimâ arz artışının çok çok üstünde seyretmektedir. Mevcut sermâye ve teçhizat kapasitesinin kıtlığından, iyi işlemeyişinden, âtıl tâkat bırakmasından dolayı, talebe uyamayan arz, fiatların yükselmesine tabîîki sebep olacaktır. Kaldıki Türkiye'de arzın ve talebin teşviki maalesef kendi şartlarımıza tamâmen zıt olarak yapılmaktadır. Talep son derece teşvik edilirken, arzın, hattâ baltalandığını görmekteyiz. Eğer emek mâliyeti, bu pirimler yüzünden yükseldiği takdirde, işverenler için iki alternatif vardır: Ya yükselen emek mâliyetine katlanmak hâlâ kârlıdır, yahut emek mâliyeti yükseldiği için emek yerine makine ikâme etmek daha istifâdeli hâle gelir. İşte Türkiye sosyal güvenliği, emek mâliyetini son derece arttıran bir unsur olarak, devamlı emekten kısıcı yatırımları teşvik eden bir finansman metoduna sâhiptir. Böyle bir finansman metodu ise belirli devrelerde zirâat kesiminde yedibuçuk milyon, şehir sektörlerinde en az, açık olarak, bir milyon işsizliğin bulunduğu ülkede iktisâdî yapıyı baltalamaktadır. Bu, devletin, bindiği dalı kesmesi mânâsına gelir. Kendi gerçeklerine bu derece aykırı bir finansman metodunun başka türlü izâhı kâbil değildir.

Can Kurban

Âşıkına Hak selâmı
Veren güzele can kurban,
Geçit yeri bu âlemi
Gören güzele can kurban.

Temiz tutan ellerini,
Bülbül eden dillerini,
Yüzlerine güllerini
Seren güzele can kurban

İstemeyen köşkü hanı,
Mutlu eden tek insanı,
Bir gönülde iki canı
Yeren güzele can kurban.

Güzel yapan her süsünü,
Seven aşkın türküsünü,
Belâlara hoş göğsünü
Geren güzele can kurban.

Sıcak tutan kucağını,
Mutlu eden ocağını,
Bir bahçeden çiçeğini
Deren güzele can kurban.

İbrâhim Âgâh Çubukçu

Eski Şiirin Rüzgârıyla

Beyitler

Bühtân edip bu millete, mâziyi redd ile;
Dil, mûsikî ve an'ane uydurdular... yazık!

Dili kopsun, dile uydurmalar idhâl edenin;
En aziz varlığımız dil, bir oyuncak gibidir!..

Uydurma dil vazîfesin elhak başardılar;
Oğlumla gör ki anlaşılamam... terceman gerek!..

Dil inkılâbı değil... ihtilâl, anarşi bilin:
Silindi milletimin yirmi yılda hâfızası!..

Bâkî'yi, Nâilî'yi bırak... Âkif'in dili
Tahrîb edildi... Mahvına milletçe ağlayın!..

Bir demir leblebi ağzında bu neslin dolaşır;
Takma dişten de beter... takma dilin lezzeti yok!..

Dr. Cahid Öney

KUBBEALTI AKADEMİK SEMİNERLERİ

Nisan 1976 Programı

- 2 Nisan Cuma : Cemil Meriç
Dünyâ Görüşleri
- 6 Nisan Salı : Prof. Dr. Cengiz Orhonlu
Osmanlı Şehri ve Mes'eleleri
- 9 Nisan Cuma : Prof. Dr. Ömer Faruk Akün
Yazılmayan Türk Medeniyeti Târihi
- 13 Nisan Salı : Prof. Dr. Cengiz Orhonlu
Belgrad Kervanı
- 16 Nisan Cuma : Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu
Türkiye'de Târihçilik
- 20 Nisan Salı : Prof. Dr. Osman Turan
Osmanlılar ve Devlet-i Ebed Müddet
- 27 Nisan Salı : Prof. Dr. Ömer Faruk Akün
Kaybolan İstanbul
- 30 Nisan Cuma : Prof. Dr. Faruk Sümer
Anadolu'nun Türkleşmesi

- KİTAPLAR -

Eski Kitapçılık San'atlarımız, İsmet Binark, Ayyıldız Matbaası A.Ş., Ankara, 1975, XIV+162 sahife, 40 TL.

Tanıtacağımız kitap, yazarın 1962 yılından bu yana devam eden ve zaman, zaman muhtelif yerlerde, yayınlanan çalışma ve araştırmalarına yeni bilgilerin ve kaynakların ilâvesiyle meydana gelmiştir. Ana çizgileriyle eserin mevzûu, her devirde Türk kültür ve medeniyetinin pek kuvvetli bir unsuru olan kitapçılık ve kütüphânciliğimiz ile Türk medeniyetinin bir buluşu olan matbaacılığın târihçesi ve bize matbaanın geç girişinin sosyal ve psikolojik sebepleri ve eski zamânın kitapçısı sahhâflar hakkındadır.

Önsöz ile başlayan kitap, dip notlarında kullanılan **Kısaltmalar**ı gösteren sahicfeyi müteâkib, **İçindekiler** ve sonra **Bölümler**'le devam etmekte ve **Bibliyografya** ile sona ermektedir.

Kendi san'atımızı ve san'at eserlerimizi yakından tanımak ve tanıtmak için ilmi şekilde çalışmalar yapmayışıımızdan yakınarak **Önsöz**'e başlayan yazar, kayıtsız ve ilgisiz kalışımız neticesinde, bugün bunların yabancı ülke müze ve kütüphânelerini doldurduğunu belirtiyor; Türk san'atı ve san'at an'anelerinin doğuşu hakkında şöyle diyor:

«Türk san'atının estetik anlayışı, san'atkârlarının elinde, içinden geldiği cem'iyetin dinî, ahlâkî, kısacası mânevî hayâtının tercümânı olmak vazifesini yüklenmiş ve fitrî bir kâbiliyyetle estetik anlayışa sâhip olan Türkler, bu ikisini orijinal bir sentezle birleştirerek ve yeni bir rûh verme kâbiliyyeti ile, ortaya her devirde millî seciyesini muhâfaza eden Türk san'atını koymuşlardır.

«San'at an'aneleri cem'iyet içinde doğar, onunla devam eder ve onunla ölür. Bunun içindir ki, san'at cem'iyetin dışında ve ondan ayrı olarak hiçbir şekilde incelenemez. San'atkâr yaratıcı kuvvet ve kudretini, fitrî kâbiliyyetinin yanı sıra, içinden geldiği cem'iyetin din, dil, örf ve âdet gibi ana müesseselerinden alır. O zaman san'at eseri bir mizacın ifâdesi olduğu kadar, bir cem'iyetin de eseri olarak ortaya çıkar.

«Türk kültür ve medeniyetinin hakikî değeri, onun yaratıcılığında, ilim ve san'atına kattığı zenginliklerde, ahlâkî, hukûkî ve

iktisâdî hayatının âhenktar bütünlüğündedir. Bir devri en iyi anlatan, o devrin san'at eserleridir. San'at, içtimâî müesseseler gibi bir yaşayış olup, insanın ve dolayısıyla cem'iyetin, eşyâ ve madde üzerindeki saltanatını temin eder. Şuurlu, müşterek hayat ve kıymet ölçülerine sâhip cem'iyetlerde duygu birliğini mümkün kılar. San'at eserleri, her devirde insan düşünce ve hayatının mücerretten müşahhas hâle geçmesidir. Cem'iyette nizam ve duygu birliği sağlayan san'at, kül hâlinde, bir cem'iyetin içinde yaşadığı devrin ayasıdır.» (S. VI; VII).

Sekiz bölümden ibâret olan kitabın ilk bölümü, **Türk Kitapçılık Târihinde Cilt San'atı**ndan bahsetmektedir. Burada ciltçiliğe âit her türlü bilginin yer aldığını görmekteyiz: **Cilt ve Ciltçilik, Türkler'de Cilt San'atı, Cilt San'atının Târihi Gelişimi, Deri Ciltlerdeki Malzeme ve Teknik, Yazma Bir Cildin Kısımları, Cilt Üzerindeki Süslemeler.**

Türk Kitapçılık Târihinde Hat San'atı eserin ikinci bölümü olup, **Hat Nedir, Hat San'atının Menşei, Türk Hat San'atı, Hüsn-i Hat Çeşitleri** gibi, yazı san'atımızı ilgilendiren konuları içine almakta ve özellikle şu fikri vermektedir: Bizde yazıya ve kitaba karşı duyulan derin saygı ve sevginin başlıca sebebi; dînî duyuş ve istekler olmayıp bunun yanı sıra, yazı san'atına dünyâda hiçbir milletin Türkler kadar emek vermemiş, Türkler'in vardığı seviyeye ulaşamamış olmasıdır.

Tezhib Nedir, Târihi Gelişimi İçinde Tezhib San'atında Kullanılan Üslûblar, Tezhib Tekniği, Tezhibin Yapılması, Tezhib San'atının Târihi Gelişimi, Fâtih Devri Tezhibleri, gibi etraflı bilgileri içine alan eserin üçüncü bölümü, **Türk Kitapçılık Târihinde Tezhib San'atı ve Fâtih Devri Tezhibleri** adını taşımaktadır.

Türklerde Resim ve Minyatür San'atı dördüncü bölüm olup; **Minyatür Nedir, Minyatür Tekniği, Orta Asya Türk Resim ve Minyatür San'atı ve Târihi Gelişimi, İslâmiyette Resim San'atı** gibi konuları içine almaktadır.

Yazma bir eserin ortaya konabilmesi için birçok malzemeye ihtiyaç olduğu mâlûmdur. Bu malzemelere âit teknik terimler, kitabın beşinci bölümünde ve şu sırayla açıklanmıştır: **Kâğıt Âharcılığı, Ebrûculuk, Kâğıt Makasçılığı, Kalemtraşçılık, Zervarakçılık, Rihçilik, Kalemkeşlik, Mürekkepçilik.**

Türk Kültür ve Medeniyetinin Bir Buluşu Olan Matbaacılığın Târihçesi altıncı bölümdür. Yazar, «Matbaacılık hakiki ve en geniş anlamıyla, her ne kadar müteharrik harflerin mücidi sayılan Gutenberg zamanında Avrupa'da başlamışsa da, ne müteharrik harflerin mücidi ve ne de matbaacılığın kurucusu Gutenberg değildir» demektedir ve bu konuda tatmin edici deliller ortaya koymaktadır. Matbaanın icadının Uygur Türkleri tarafından olduğu yolunda, bilim

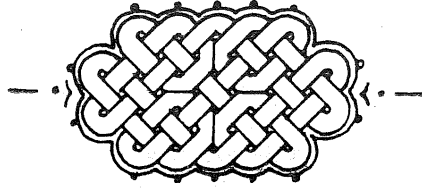
adamlarının müsbet fikirleri bu delillerin ilkini teşkil eder. Matbaanın târihi ile uğraşan İngiliz bilgini Carter, Rus bilgini Oldenburg, Fransız bilgini S. Reisler, Alman şarkiyatçılarından Anne-Marie von Gabain, British Museum'un Doğu Kitapları Dâiresi Uzmanı Dr. Lionel Giles, İstanbul Üniversitesi Eski Arkeoloji Profesörlerinden Helmut Th. Bossert, matbaanın çinlilerce değil, Uygur Türklerince bulunmuş olduğunu ileri sürmüşlerdir. Orta Asya'da yapılan ilmi araştırma ve kazıların neticesi ile elde edilen bilgi ve buluntular diğer bir delil olup, yukarda zikri geçen ilim adamlarının görüşlerini kuvvetlendirir niteliktedir. Burada, bütün ilim adamlarının mutâlaalarını ayrı ayrı ele alıp incelemeyi ve yapılan kazılardan tafsilatlı olarak bahsetmeyi çok isterdik. Bunda, konumuzu aşacağı düşüncesiyle sarf-ı nazar ediyor ve mü'ellifimizin şu bağlayıcı ifâdelerine göz atmanın faydalı olacağını düşünüyoruz:

«İleri sürülen bütün görüşlerin hakîkate dayandırılan müspet çalışmaların ve bilginin neticesi olan bir ilim ve mantık süzgecinden geçirirsek, matbaanın ilk şeklinin Uygur Türkleri tarafından bulunmuş ve kullanılmış olması düşüncesinin bugün daha akla yatkın olduğunu görürüz. Çünkü, çok sayıda (6.000 kadar) ve çok çeşitli şekildedeki harflerden müteşekkil bir alfabeye ve değişik karakterdeki yazı dillerine sâhip çinlilerin, böyle bir alfabeyi basım san'atında kullanmaları ve dolayısıyla matbaayı bulmuş olmaları oldukça şüphelidir. Bunun yanı sıra, çinli demirci Pi-Sheng'in müteharrik harfler meydana getirme fikrini çok sayıdaki Çin yazı sisteminden ziyâde, mahdud sayıda harflerden müteşekkil komşu Uygur alfabesinden almış olması da düşünülebilir.» (S. 58)

Türkiye'ye Matbaanın Geç Girişinin Sosyal - Psikolojik Sebepleri'nden bahseden yedinci bölümü, **Eski Devrin Kitapçıları Sahhâflar** başlığı altında son bölümü takip etmektedir. Bu son bölümün, kırkyedi sahifelik **Örnekler** kısmı resimlere ayrılmıştır. Kur'ân-ı Kerim ve diğer kitap kablârları, Aklâm-ı Sitte (Sülûs, Nesih, Muhakkak Reyhanî, Tevki', Rıkâ') dediğimiz altı ana çeşit yazı ile bunlardan türeyen yazı çeşitleri, tezhipler, minyatürler... gibi.

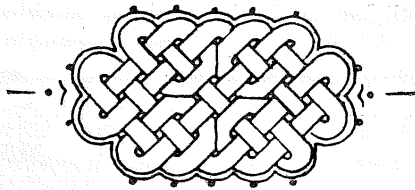
Yazar Soyadlarına (yoksa kitap ve makâle adlarına) göre alfabetik düzenlenen **Bibliyografya**'nın hemen arkasından, müellifin yayınlanmış eserlerinin listesini veren sahife ile kitap son bulmaktadır.

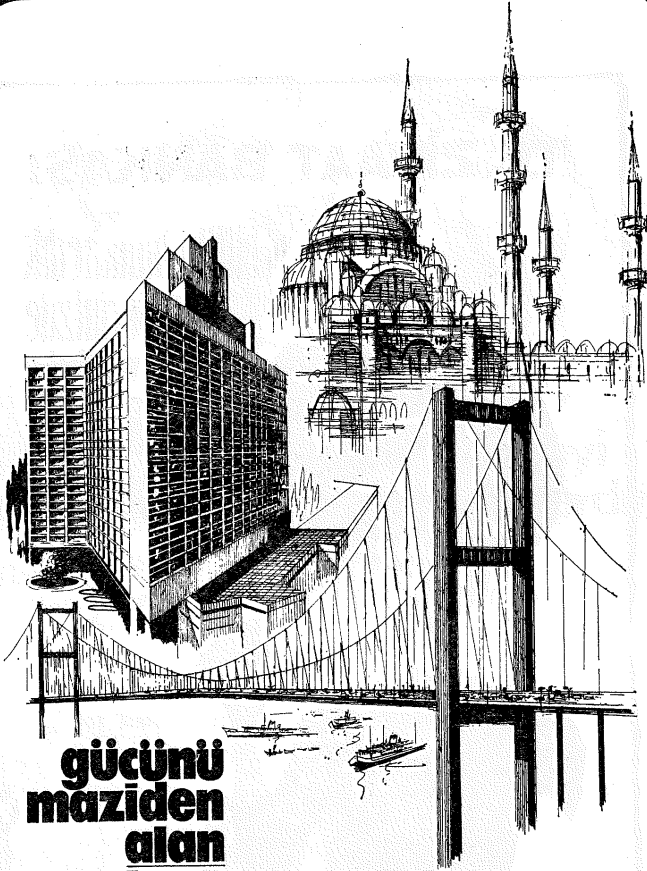
Atalarımızın yâdigârı olan kitapçılık mesleğini gözler önüne seren, okunduğu zaman, bizlere o günleri yeniden yaşarcasına heyecan veren, böyle kıymetli bir eseri, okuyucuların istifâdesine sunan, Sayın İsmet Binark'ı tebrik ediyor, teşekkürlerimizle birlikte, daha nice yayımlarını sabırsızlıkla bekliyoruz.

ÜLKER BİSKÜVİLERİ FABRİKASI

*Milli kültürümüze hizmet
eden müesseselere yardım
etmekle iftihar duyar.*

**gücünü
maziden
alan
istikbale güvenle bakan**

**TÜRKİYE
VAKIFLAR
BANKASI**

Perpetua

(Kubbealtı: 2)

T.C. ZİRAAT BANKASI

bütün bankacılık
işlemlerinizde
SİZİN
en yakın
yardımcınızdır.

(Kubbealtı: 3)

**esnaf,
sanatkâr,
küçük ve orta sanayiciyi
destekleyen tek banka vardır:**

Milyonluk İşletme ve Tesis Kredileriyle,
finansmanın yanı sıra sağladığı imkânlarla,
her türlü bankacılık işlemleriyle herkesin desteğidir
TÜRKİYE HALK BANKASI.

300'e yaklaşan şubesiyle
her kentte, esnaf ve sanatkârları başarılı bir
iş hayatına götüren tek bankadır.

akdogu

**TÜRKİYE
HALK
BANKASI**

(Kubbealtı: 4)

BAHA MATBAASI

MIXER DİZGİ MAKİNASI

VE

Baskı Makinaları ile

TEK ve ÇOK RENKLİ

TİPO ve OFSET

HER TÜRLÜ LÜGAT ve DÜZ KİTAPLAR — MECMUA

KATALOG — TAKVİM — POSTER — PANKART

BİL'ÜMUM EVRAKI MATBUA İÇİN

Emrinizdedir

Sultanahmet, Ticarethane Sokak, No: 35 — İstanbul

☎ : 27 32 44